

Arü İlahiyat Araştırmaları Dergisi

Aru Journal of Theological Studies

Aralık/December/15/2024

Abdülcelîl Hasen Abdülmehdî'nin, *el-Medâris fî Beytilmakdis fî'l-asreyni'l-Eyyûbî ve'l-Memlûkî* Eseri Ekseninde Memlûk Döneminde Eğitim Sistemi ve Mescid-i Aksâ Medreseleri

Education System and Masjid al-Aqsa Madrassas in the Mamluk Period on the Axis of Abdülcelîl Hasen Abdülmehdî's Work, *el-Medâris fî Beytilmakdis fî'l-asreyni'l-Eyyûbî ve'l-Mamlukî*

Bedriye Gülşen

Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Hacı Bayram Veli İslami Araştırma Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri, Ankara/Türkiye

PhD Student, Ankara Social Sciences University, Hacı Bayram Veli Islamic Research Institute, Basic
Islamic Sciences, Ankara/Türkiye

e-mail: ikizbedriye2004@hotmail.com

ORCID: 0009-0009-0234-0467

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date: 29.09.2024

Kabul Tarihi | Accepted Date: 12.12.2024

Yayın Tarihi | Published Date: 15.12.2024

Yayın Sezonu | Pub. Date Season: Aralık/December

DOI: Ror Id: KSM-4897-2024

İntihal:

Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif Hakkı:

Yazarlar, dergide yayınlanan çalışmaların telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0

Uluslararası Lisans (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyanı:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Web Adresi:

aruilahiyatarastirmalaridergisi.com

Abdülcelîl Hasen Abdülmehdî'nin, *el-Medâris fî Beytilmakdis fî'l-asreyni'l-Eyyûbî ve'l-Memlûkî* Eseri Ekseninde Memlûk Döneminde Eğitim Sistemi ve Mescid-i Aksâ Medreseleri

Öz

Bu çalışmanın amacı; bir Türk devleti olan Memlûkler dönemindeki Mescid-i Aksâ medreselerin kuruluşu, işlevleri ve fonksiyonlarının incelenmesi ve eğitim faaliyetlerinin içeriği hakkında bilgi vermektir. Fakat uzun bir dönemi içermesi sebebiyle sadece Memlûk Devleti'nin ilk dönemini içine alan hicri yedinci ve sekizinci asırda inşa edilen medreseler Abdülcelîl Hasen Abdülmehdî'nin eseri ekseninde ele alınmıştır. Çalışmamızda konu ile ilgili literatür taraması yapılarak ilk kaynaklara ulaşılmış, konu detaylı bir şekilde araştırılmıştır. Ayrıca medreselerin günümüzdeki durumları hakkında da güncel bilgilere yer verilmiştir. Bu araştırmanın sonucunda Memlûk döneminde eğitim faaliyetlerinin hangi yaşlarda başlayıp, hangi kitaplar üzerinden devam ettiği, eğitim veren hocaların özellikleri, kütüphane ve medrese düzeyindeki kurumlarda eğitim veren akademik kadronun özellikleri, hicri yedinci ve sekizinci yüzyılda Mescid-i Aksâ'da inşa edilen medreselerin isimleri, özellikleri, bu kurumlarda hangi derslerin verildiği, eğitim veren hocaların isimleri ve eğitim alan öğrencilerin özellikleri hakkında detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Yaklaşık üç yüz yıl Memlûk hakimiyetinde kalan Kudüs, elde edilen istikrarlı yapı sayesinde Bağdat ve Endülüs gibi önemli ilim merkezlerinden gelen alimlere ev sahipliği yaparak ilmin merkezi haline gelmeyi başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler, Kudüs, Eğitim, Mescid-i Aksâ, Medreseler.

Education System and Masjid al-Aqsa Madrassas in the Mamluk Period on the Axis of Abdülcelîl Hasen Abdülmehdî's Work, *el-Medâris fî Beytilmakdis fî'l-asreyni'l-Eyyûbî ve'l-Mamlukî*

Abstract

The aim of this study is to examine the establishment, functions and functions of Masjid al-Aqsa madrasas during the Mamluk period, a Turkish state, and to provide information about the content of educational activities during the Mamluk period. In order to examine the subject in more detail and because it is too long, the focus will be on the madrasas built in the seventh and eighth centuries of the Hijri calendar, which includes the first period of the Mamluk State. In our study, the first sources were accessed by scanning the literature on the subject and the subject was researched in detail. As a result of this research, at what age did educational activities begin in the Mamluk period and through which books did they continue, the characteristics of the teachers who gave education, the characteristics of the academic staff who taught in primary schools called kütüphane and university level institutions called madrassas, the characteristics of the academic staff who taught in the Masjid al-Aqsa in the seventh and eighth centuries of the Hijri. Jerusalem, which remained under Mamluk rule for about three hundred years, managed to become the center of science by hosting scholars from important scientific centers such as Baghdad and Andalusia, thanks to the stable structure achieved.

Keywords: Mamluks, Jerusalem, Education, Al-Aqsa Mosque, Madrassas.

Giriş

Beytülmukaddes olarak da ifade edilen Kudüs şehri, necaset denilen gözle görülen pisliklerden, şirkten, manevi kirlilerden temizlenmiş, âbid ve zâhidlerin yaşadığı, kutsal

toprak anlamındadır.¹ Şehrin Müslümanlar tarafından fethedilmesi 638 yılında Hz. Ömer zamanında gerçekleşti. Emevîler döneminde ise Kubbetü's-sahre ile Mescid-i Aksâ inşa edilmiştir. Emevîlerin ardından Abbâsîlerin hakimiyetine giren şehir, yaklaşık bir asır sonra Abbasîlerin zayıflaması üzerine 264/878-358/969 yılları arasında Mısır'ı ele geçiren Türk devletleri Tolunoğulları ve İhşîdîler'in hakimiyetine geçmişti. İhşîdîlerin yıkılması üzerine 358/969-463/1071 yılları arasında Fâtımîler'in hakimiyetinde kalan şehir, Fâtımîlerden sonra yirmi beş yıl Selçuklular hakimiyetinde kaldı. 492/1099 yılında ise Haçlıların eline geçti. Selâhaddîn-i Eyyûbî 583/1187 yılında şehri Haçlılardan kurtarmıştı.² Eyyûbîlerin yıkılması ile Kudüs, 656/1260 yılında Aynicâlût Savaşı'ndan (922/1517) Mercidâbık Savaşı'na kadar Memlükler hakimiyetine girmişti. Kudüs'ün Memlükler'in hakimiyetine geçmesiyle şehir Haçlı tehdidinden kurtularak istikrara kavuştu. Şehrin istikrara kavuşması, diğer ülkelerdeki alimlerin de buraya yerleşmesine zemin hazırladı. Moğollar tarafından ilim merkezi olan Bağdat'ın ortadan kaldırılması üzerine Bağdat'taki alimler ile Endülüs'teki Muvahhid Devleti'nin Hristiyanlar tarafından yıkılıp Müslümanlara ait olan birçok merkezin istila edilmesi üzerine Endülüs'teki alimlerin o dönemde tek istikrarlı yer olan Memlük topraklarına sığınmaları,³ Kudüs'ün önemli bir ilim merkezi haline gelmesini sağladı. Bağdat ve Endülüs'ten gelen alimler Kudüs'te köklü bir eğitim sisteminin temellerini atarak çok değerli alimlerin yetişmesine de imkân oluşturdu. Bu dönemde Kudüs'te siyasi çekişmelerin olmaması ve istikrarlı bir yönetimin bulunması ilmi açıdan faaliyetlerin canlanmasına zemin hazırladı. Yönetimin vakıflar ve medreseler yoluyla ilme ve alimlere destek vermesi, Kudüs şehrine ünlü alimlerin eğitim vermek ve eğitim almak için yerleşmelerine imkân verdi.⁴ Kudüs'te yaklaşık otuz yıl Hanbelî kâdîlkudâtlığı yapan ve görev yaptığı esnada âlimler hakkında biyografik malzeme toplayarak kitabını oluşturan Uleymî, bu dönemde Kudüs'te 432 alimin yaşadığını kaydetmiştir.⁵ Alimlerin bir kısmı

¹ Ragıb el-İsfahani, "İkds" *el-Müfredât*, 829; Ebî Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi' u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân ve Tefsîru İbn Cerîr*, *Tefsîrû't-Taberî*, thk. Abdullah b. Abdî'l-Muhsin et-Türkî (Kahire: Bidâri'l-Hicr, 2001), 14/411; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerikandî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu, Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 8/223-224.

² Casim Avcı, "Fethedilişinden Haçlı İstilâsına Kadar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/327-329; Muammer Gül, "Müslümanların Kudüs'ü Fethi", *Harran Üniversitesi Dergisi* 2 (2001), 49.

³ İsmail Yiğit, "Aynî'yi Yetiştiren Memlukler Dönemi İlmî Hareketine Genel Bir Bakış", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (Ocak 2014), 28; Cengiz Tomar, "Memlükler Dönemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/332-334.

⁴ Tomar, "Memlükler Dönemi", 26/332-334.

⁵ Ebû'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl*, (Amman: Mektebetü Dandis, 1999), 2/212; Muhammed Enes Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi: Memlükler Döneminde Kudüs'te Âlimler ve Eğitim Kurumları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 116; Cengiz Tomar, "Kılıçtan Kaleme: Memlükler ve Entelektüel Hayat", *Türklük Araştırmaları Dergisi* 12 (İstanbul), 251; Acar, Abdurrahman- Ergin, Mesut. "Halep'te Memlüklü Dönemine Ait Medrese Vakıfları". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2012), 5.

Kudüs'te doğup büyümüş iken bir kısmı da Filistin, Mağrib, Mısır, Anadolu, Şam, Endülüs, Irak, İran, Yemen ve Horasan gibi birbirinden çok farklı bölgelerden şehre gelmiş, bir süre burada ikamet ettikten sonra ayrılmıştı. Böylece kültürel açıdan büyük bir zenginlik sağlanmış, farklı fikirlerin ve eserlerin yayılmasına zemin hazırlanmıştı.⁶ Kudüs'te ilk olarak Selçuklular zamanında Şâfiî ve Hanefî mezheplerine göre eğitim veren medreseler yapılmaya başlanmış,⁷ Eyyûbîler zamanında yaklaşık on medrese inşa edilerek medrese sayısı artırılmıştı.⁸ Memlûkler zamanına gelindiğinde ise şehirde medreselerin yaygınlaştığı ve vakıflar ile desteklendiği görülmektedir.⁹ Memlûkler döneminde yapılan medrese ve vakıfların daha çok Mescid-i Aksâ'nın etrafında ve Harem-i Şerif'in içerisinde yer alacak şekilde yapılmıştır. Mescid-i Aksâ'nın etrafında şekillenen ilim kurumlarının hemen hemen tamamı medreselerden oluşmaktadır. Bu kurumları yaptıranlar sultan, emir, hanedan hanımları, siyasi güç sahibi olan kişilerdi.¹⁰ Ayrıca bu dönemde Kudüs'te Mescid-i Aksâ dışında Cuma namazı kılınacak başka büyük caminin inşa edilmemesi buraya verilen önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir.¹¹

Bu makalede, bir Türk devleti olan Memlûklerin eğitim sistemleri, eğitime hangi yaşlarda başlanıldığı, hangi ders ve kitapların okutulduğu, eğitim veren hocaların nitelikleri, eğitim kadrosu ve özellikle Memlûkler döneminde hicri yedinci ve sekizinci yüzyılda Mescid-i Aksâ'da kurulan medreselerin isimleri, özellikleri, fonksiyonları, bu medreselerde kimlerin hangi dersleri verdiği, hangi kitapların okutulduğu, medresede eğitim alan öğrencilerin kimler olduğu incelenmektedir. Makalenin amacı Türklerin Kudüs'te eğitim alanında sunduğu hizmetlerin incelenerek geleneğimizdeki Mescid-i Aksâ'nın önemini ön plana çıkartmak ve yeni neslin Kudüs ile olan bağlarının kuvvetlenmesine katkı sağlamaktır.

1. Memlûkler Döneminde Eğitim Sistemi

Eğitim, Hz. Peygamber döneminde ilk olarak ev, mescid ve câmiilerde başlamış ve ilerleyerek devam etmiştir. Emevîler döneminde tercüme faaliyetlerinin başlaması ile ivme kazanan eğitim faaliyetleri, Abbâsîler dönemine gelindiğinde Beytülhikme ve Dârülm gibi kurumsal bir görüntüye kavuşmuştur. Selçuklular döneminde ise Nizâmiye Medreselerinin oluşturulması eğitimin daha sistemli ve devamlı olmasına yol açmıştır. Eyyûbîler ve Memlûkler de medreseleri yaygınlaştırarak eğitim ve öğretimin ilerlemesine yardımcı olmuşlardır. Memlûkler döneminde eğitim ve öğretim sadece medreselerle

⁶ Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi*, 253.

⁷ Tülay Metin, "Selçuklular ve Kudüs", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5/3 (Aralık 2019), 666.

⁸ Harun Yılmaz, "Eyyûbî Dönemi Beytülmakdis Medreseleri: Kuruluş, İşleyiş ve Fonksiyon", *Beytülmakdis Araştırmaları Dergisi* 18/2 (2018), 1-14.

⁹ Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi*, 116, 118, 164, 168.

¹⁰ Kâmil Cemil el-Aselî, *Vesâik Makdisiyye Târihiyye* (Amman: Matbaatü't-Tevfik- Müessesetü Abdülhamid Şuman, 1983), 1/114-116; Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi*, 191.

¹¹ Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi*, 186.

sınırlı kalmamış, bunun yanında tekke ve zâviyelerle birlikte türbe, kervansaray, ribât, saray ve hankahlarda¹² da devam etmiştir.¹³ Mesela İbn Haldûn (öl. 808/1406) gibi ilim ve fikir hareketleri ile Memlûkler dönemine damgasını vuran büyük alim de Baybars Hankahı şeyhliği yapmıştır. Aynı hankahta İbn Hacer (öl. 852/1449) hem yöneticilik yapmış hem de hadis dersleri vermiştir. Meşhur alimlerden olan Süyûtî (ö. 911/1505) ve Muhyiddîn el-Kâfiyeci (öl. 879/1474) de Memlûk döneminde yetişen alimlerdendir.¹⁴ Memlûkler zamanında eğitim muazzam bir şekilde ilerlemiştir. Öyle ki bir kimse beş yüz elli hocadan yüz yüze eğitim alabilmiştir. Kahire’de medrese sayısı yüz on beşe ulaşmaktaydı. Sadece fıkıh derslerinin yapıldığı medreseler olduğu gibi yalnızca hadis derslerinin yapıldığı dârülhadisler ile Kur’an eğitimine tahsis edilmiş dârülkur’an merkezleri de yer almaktaydı. Ayrıca dört mezhebin de eğitimi verildiği medreseler vardı. Mesela Nâsırıyye Medresesi’nde her mezhep için ders verecek en az elli dört fakîh bulunmaktaydı. Bu dönemde sadece dini eğitim üzerinde değil, tıp, matematik ve cebir gibi pozitif ilimler üzerinde de dersler yapılmıştır.¹⁵

Memlûklerde eğitim çok küçük yaşlardan itibaren başlıyordu. Öyle ki bir alim ailede dünyaya gelen çocuk, doğduğu an hadis meclislerine götürülüyor ve bu şekilde hadis eğitimi alan kişi için ismâ’ ve ihzâr kavramları kullanılıyordu. Burhâneddin Ebû İshak İbrahim (öl. 819/1417) babası Şihâbeddin Ebû Mahmûd Ahmed el-Makdisî (öl. 765/1364) tarafından küçük yaşta hadis meclislerine katılan alimlerdendi.¹⁶ Ebû’l-Hayr el-Kalkaşendî de küçük yaşta eğitime başlayan alimlerdendir. Kendisi üç yaşında iken *Cüz’ü’l-Beytûte*, dört yaşında iken ise *Sülâsiyyâtü’l-Dârimî* kitaplarının okunduğu meclislere katılmıştı.¹⁷ Eğitim belirli kitapların ezberlenmesi ve ezber metinlerin ehil bir hocaya arz edilmesi şeklinde idi. İlk Kur’an ezberi ile başlayan eğitim, kıraat, fıkıh ve hadis ilmi ile devam ediyordu. Mesela Kudüs’te doğan alim Alâaddin Ebû’l-Fazl Ali el-Haskefî küçük yaşında Kur’an-ı Kerim’i ezberlemiş, daha sonra da kıraat ilmine ait Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî’nin (öl. 590/1194) *Hırzû’l-emânî ve vechû’l-tehânî* kitapları ile İbnü’l-Cezerî’nin (öl. 833/1429) *Tayyibetü’n-Neşr fi’l-kırâ’ati’l-‘aşr* kitabını

¹² Hankah: Dervişlerin zikir ve sohbet için bir araya geldikleri, belirli bir süre ikamet etmek için kullanıldıkları, ara sıra inzivaya çekildikleri özel mekânlara verilen bir isimdir.

¹³ Adnan Kara, “Memlûklü Eğitim Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies* 13/1 (2018), 198.

¹⁴ Muhammed Ali İzzeddîn, *el-Hareketü’l-İlmîyye fî Mısır fî Devleti’l-Memâlikî’l-Çerâkise Dirâse ani’t-Târih ve’l-Müerrihîn (784-922/1382-1517)* (Beyrût: Camiatü Aynü’s-şemş, 1989), 79-81; Kara, “Memlûklü Eğitim Sistemi”, 200.

¹⁵ Ebû’l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, tah. Abdullâh b. Abdü’l-Muhsin et-Türkî, (Cize: Dâru Hicr, 1998), 243; Hasan Keleş, *Memlûkler’de Bilimsel, Sosyal ve Kültürel Hayat*, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 100; Kara, “Memlûklü Eğitim Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme”, 196; Kara, “Memlûklü Eğitim Sistemi”, 196; Fatih Çimen, “Memlûkler Dönemi Dârülhadisleri (7.-8./13.-14. Asır Özelinde)”, *Memlûk Dönemi İlim Geleneği*, ed. Halil İbrahim Hançabay vd. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 2023), 462.

¹⁶ Uleymî, *el-Ünsü’l-celîl*, 2/326.

¹⁷ Ebû’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, ed-Dav’ü’l-lâmi’li-ehli’l-karnî’t-tâsi’ (Beyrut: Dâru’l-Cil, ts.), 1/56, 134, 2/52, 134, 150, 173, 284, 3/267, 4/311, 5/100, 326, 9/124, 152; Midilli, *Uleymî’nin Kudüs Tarihi*, 86-88.

ezberlemişti. Aynı zamanda Nevevî'nin (öl. 676/1277) Şâfiî fikhına ait *Minhâcü't-tâlibîn* kitabı ile Tâceddin es-Sübkî'nin (öl. 771/1370) fıkıh usulüne ait *Cem'u'l-cevâmi'* kitaplarını ezberleyerek doğruluğunu tasdik etmek için Kudüs'ün önde gelen alimlerinden Kemâleddin İbn Ebî Şerîf (öl. 906/1500) ile Şemseddin Ebû Müsâ'id İbn Abdülvehhâb (öl. 873/1469)'e arz etmişti. İlerleyen yaşlarında ise Şemseddin İbn İmrân, (öl. 873/1469) Takıyyüddin el-Kalkaşendî, (öl. 867/1463) Zeynüddin el-Halebî (öl. 873/1468) ve Cemâleddin İbn Cemâa (öl. 864/1460) gibi hocalardan hadis eğitimi almıştı. Ayrıca on yıl boyunca Kemâleddin İbn Ebî Şerîf'den usûlü'd-din, nahiv, fıkıh usulü, fıkıh, beyân ve meâni gibi ilimlerde eğitim alarak, ders ve fetva icâzetine sahip olmuştu.¹⁸

Kur'an ezberini tamamlayıp hafızlığını bitirenlere tebrik mahiyetinde Mescid-i Aksâ'da namaz kıldırma ödülü veriliyordu. Ömer el-Makdisî, hocası Alâaddin el-Haskefî'den hafızlığını tamamladığında 865/1461'de Ramazan'da Kubbetüssilsile'de namaz kıldırarak ödüllendirilmişti.¹⁹ Kur'an ezberi eğitimin ilk aşamasını oluşturuyordu. Daha sonra dil ve fıkıh ilimleri üzerinde eğitim devam ediyordu. Ferâiz ve hesap ilminin de tahsil edildiğini Takıyyüddin Ebû Bekr el-Kalkaşendî'nin (öl. 867/1463) hayatından öğreniyoruz. Kendisi 783/1382 yılında Kudüs'te doğmuş; fıkıh, kıraat, hadis, nahiv ilimlerinin yanında ferâiz ve hesap ilminde de eğitimini tamamlamıştı.²⁰

Kurumsal olarak incelediğimizde eğitim ilk olarak mektep ismi verilen ilkokullarda verilmekteydi. Aynı zamanda bu kurumlara küttap da deniliyordu. Bu kurumlarda okuma-yazma, Kur'ân-ı Kerim okumasını öğrenme, hafızlık, hadis metinleri, ilmiyal bilgileri, yazışma usulleri ve temel hesap bilgileri öğretiliyordu. Ayrıca mekteplerde ahlâkî kurallar, anne babaya itaat, kötülüklerden uzak durulması ve vatana, millete faydalı insan olunması yönünde bir eğitim verilirdi. Mekteplerde eğitim almaya yedi yaşında başlanır, öğrencinin kabiliyetine göre öğretim süresi değişir, ergenlik çağına geldiğinde öğrenci mektepten ayrılırdı. Her mektebin kendine has programları vardı ve bunları eğitimciler planlamaktaydı. Dersler güneşin doğması ile başlar, ikindiye kadar devam ederdi. Her haftanın cuma günleri ve dini bayramlar, resmî tatil olurdu. Hafızlığını bitiren öğrenciler için son derece görkemli merasimler düzenlenirdi. Mekteplerde başarılı olan talebelere vakıflar tarafından çeşitli burslar verilirdi. Mekteplerde eğitim alan çocuklardan sorumlu olan eğitimcilere “müeddib” ismi verilirken onlara yardımcı olanlara “ârif” denilmekteydi. Hemen hemen her medresede bir tane yönetici (nâzır), bir tane profesör (müderres), her profesör için bir tane asistan (muîd) bulunmaktaydı ve bu asistanlar ders dışında da öğrencilere yardımcı olmaktaydılar.²¹

¹⁸ Midilli, *Uleymi'nin Kudüs Tarihi*, 83.

¹⁹ Uleymi, *el'Ünsü'l-celil*, 2/292; Midilli, *Uleymi'nin Kudüs Tarihi*, 86.

²⁰ Midilli, *Uleymi'nin Kudüs Tarihi*, 99.

²¹ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ*. thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv- Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Kahire: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1964), 7/232; Yasemin Kaçar, *Bahrî Memlûk Devleti'nin Eğitim Sistemi ve Medreseler (1250-1382)*, (Tokat:

Mekteplerde eğitim verecek öğretmenlerde ilk aranan şart güzel ahlaklı olmasıydı. Daha sonra ilim ve amel noktasında yeterli olmaları istenirdi. İffet sahibi, güvenilir, güzel yazı yazan, iyi hesap bilen ve hâfız olma şartı da aranmaktaydı. Ayrıca öğretmenlerin evli olması tercih edilirdi. Ancak çok yaşlı, güzel ahlâkı ve dindarlığıyla ön plana çıkmış bekar hocaların da mektep açma izni bulunmaktaydı. Bir kimsenin öğretmen olabilmesi için gerekli izni, güvenilirliği kesin olarak bilinen kimseler verebiliyordu. Eğitim ilk olarak belirli kitapların ezberlenmesi ile başlıyor, daha sonra ezberlenen metinler üzerinde tahlil, araştırma ve anlama yönünde derslere devam ediliyordu. Eğitimi tamamlayıp öğretici olan hocalar da üzerinde çalıştıkları kitapları talebelerine okutarak gerekli gördükleri eserlere şerhler ve muhtasarlar hazırlıyordu. Bu şekilde bir eğitim, kişinin ömrünün sonuna kadar devam ediyordu.²² Sadece nahiv derslerinin yapıldığı el-Kubbetü'n-nahviyye gibi medreselerin olmasının yanında sadece kıraat eğitiminin verildiği Dârülkur'ân ve sadece hadis eğitiminin yapıldığı Dârülhadis kurumları da bulunmaktaydı.²³ Bir müderris aylık 120 dirhem maaş alırken öğrenciler 25 dirhem maaş almaktaydı.²⁴

Bu dönemde ilim meclislerinin kurumlaştığı, düzenli ve profesyonel bir kurum haline geldiği söylenebilir. Böylece ilimle meşgul olan âlimlerin geçimlerini sağlamak için başka bir işle uğraşmalarına gerek kalmamıştı. Dârülhadis, medrese, Dârülkur'ân, zaviye ve hankahlar için belirli sabit mekânlar oluşturulmuştu. Aslında bu kurumlaşma süreci Selâhaddin Eyyûbî'nin şehri Haçlılardan kurtardıktan sonra Kudüs'teki kiliselerin yerine Salâhiyye Medresesi, Salâhiyye Hankah'ı, Huteniyye Zâviyesi, Meymûniyye Medresesi, Cerrâhiyye Zâviyesi, Efdaliyye Medresesi'nin yapılması ile başlamıştı. Fakat Haçlı tehlikesi sebebiyle surların yıkılması, güvenliğin ve istikrarın sağlanamaması, âlimlerin şehri terk etmesi gibi sebeplerden dolayı ancak Memlûklerin hâkimiyetinde istikrar ve gelişime kavuşmuştur. Nitekim Kudüs şehrinin Haçlılardan geri alınmasının ardından Memlûk egemenliğinin sonlarına kadar şehirde yaklaşık otuz yedi tane ilim kurumu tesis edilmişti.²⁵

1. 2. Medresede Okunan Kitaplar

O dönemde okunan ve üzerinde eğitim yapılan eserler arasında Sahnûn'un²⁶ (öl. 240/854) *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* kitabı, Begavî'nin (öl. 516/1122) *Me'âlimü't-tenzîl*'i,

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 45, 52; Altan Çetin, "İrfan Ordusunun Temelleri Türklerde Medreseler (Karahanlı, Selçuklu ve Beylikler Devri Medreseleri)", *Dini Araştırmalar* 2/5 (1999), 181; Keleş, *Memlûkler'de Bilimsel, Sosyal ve Kültürel Hayat*, 87.

²² Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi*, 109; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/286.

²³ Şihâbüddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ibsâr fi memâlikü'l-emsâr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010), 1/239-258. Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi*, 193.

²⁴ Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi*, 204.

²⁵ Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi*, 172-178.

²⁶ Ali Hakan Çavuşoğlu, "Sahnûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV, 2008), 35/534-538.

Nevevî'nin (öl. 676/1277) *el-Minhâc* kitabı, Zeylâî'nin, (öl. 743/1343)²⁷ *Tebyînü'l-hahâik* 'i ve Burhâneddin el-Mergînânî'nin (öl. 593/1197) *el-Hidâye*'si var idi.²⁸ Mescid-i Aksâ'nın hatibi Ebü'z-Zekâ Abdülmü'min ez-Zührî (öl. 687/1288) Aksâ Camii'nde sabah namazından sonra verdiği tefsir derslerinde es-Sa'lebî en-Nîsâbü'rî'nin (öl. 427/1035) *el-Keşf* ve *'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân* adlı eserinden yararlanmaktaydı. Salâhiyye Medresesi'nde öğretmenlik yapan Şihâbeddin İbnü'l-Muhammera (öl.?) ise Nevevî'ye ait olan *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*²⁹ kitaplarını okutmuştu. Aynı medresenin diğer müderrisi İzzeddin el-Kudsî (öl. 850/1446) ise derslerinde en-Neşâî'ye (öl.757/1356) ait *Câmi'u'l-muhtasarât ve muhtasaru'l-cevâmi'* kitabını okutmuştu. Muazzamiyye Medresesi müderrislerinden olan Kemâleddin eş-Şurayhî de derslerinde *el-Hidâye* kitabını okutmuştu.³⁰

Bu dönemde genellikle tedris yapılan kitaplar üzerinde çeşitli şerhler hazırlandığı görülmektedir. Mesela Tâceddin es-Sübkî'ye ait fıkıh usulü şeklinde yazılmış *Cem'u'l-cevâmi' en-necmü'l-lâmi* adlı kitaba Necmeddin İbn Cemâa ve Şihâbeddin İbn Arslan birer şerh yazmıştır. Nevevî'nin eseri olan *el-Minhâc*'a Şemseddin Ebü Müsâ'id, Şihâbüddin İbnü'l-Hâim (öl. 815/1412), Sirâceddin el-Hımsî, (öl. 861/1457) Şihâbeddin İbn Arslan, Burhâneddin İbn Ebî Şerîf tarafından şerhler yazılmıştı. Fevâid ve zevâid konularının yer aldığı Şâfiî fıkımın en çok rağbet edilen kitaplarından olan *el-Hâvî's-sagîr* kitabı üzerine de Şihâbeddin İbn Arslan ve Burhâneddin İbn Ebî Şerîf tarafından şerh yazıldığı bilinmektedir. Ayrıca Şihâbeddin İbn Arslan, Beyzâvî'nin kitabı olan *Minhâcü'l-vüsûl*, İbn Mâlik'in yazdığı *el-Elfiyye*, Harîrî'nin eseri *el-Mülha* ve İbnü'l-Hâcib'e ait *Muhtasar*'a şerh yazmıştı. Şerhlerin dışında müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Şemseddin İbnü'l-Cezerî kıraat ilmine dair *en-Neşr fi'l-kirââtî'l-aşr* kitabını yazarken, Şihâbeddin İbnü'l-Hâim ise matematik alanında eserler bırakmıştır.³¹

2. Hicri Yedinci ve Sekizinci Asırda Mescid-i Aksâ'da Kurulan Memlûk Medreseleri

Yedinci ve sekizinci asırda Mescid-i Aksâ'da yirmi sekiz tane medrese inşa edilmişti. Genelde bu medreseleri; sultanların, emirlerin, hanedan hanımlarının ve siyasi güç sahibi kişilerin inşa ettirdiği görülmektedir. Medrese isimleri de binayı inşa edenlere nispet edilerek, medreseyi yaptıran ya da vakıf olarak kullanılmasını sağlayan şahısların ismi ile anılmıştır.

²⁷ Necmettin Kızılkaya, "Zeylâî, Osman b. Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV, 2013), 44/354-355.

²⁸ Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi*, 104.

²⁹ M. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV, 2007), 33/45-49.

³⁰ Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi*, 105-106.

³¹ Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi*, 108.

2. 1. Devâdâriyye Medresesi (المدرسة الدوادارية)

Mescid-i Aksâ'nın kuzeyinde, Şerif el-Enbiya Kapısı'nda, doğusunda el-Atem olarak bilinen kapıya giden yolun yanında yer almıştı. Melik Salîh Necmeddin Eyyüb döneminde 695/1296 yılında Emir İlmüddin Sancar b. Abdullah b. Abdurrahbihi b. Abdalbârî el-Devâdir tarafından yapıldığı medresenin dış kapısının üzerindeki kitabe yazılmıştı. Medrese için Kudüs'de Birû Nebâl köyü ve Eriha'nın Hiclân köyü, iki köyün fırın ve değirmenleri, sabun fabrikası, altı dükkân, üç bostan, üç değirmen vakfedilmişti. Medrese eğitim ve hankah şeklinde kullanılmıştı. Hankahta yirmi bekar, on evli olmak üzere otuz kişi kalıyordu. İhtiyaç olunduğunda misafir olarak dışarıdan gelen sufiler sadece on gün kalabiliyordu. On kişi Kur'ân okurken on kişi de hadis dinliyordu. Sufiler tasavvuf ilmi ile meşgul oluyordu. Her gün bir hatim yapılıyordu. Medresede Şâfiî fikhî üzerine ders veriliyordu. Hadis ve kıraat dersleri de yapılıyordu.

İlmüddin Sancar, oğlu Cemâleddin Musâ'yı medrese konularında nâzır olarak tayin etmişti. Şerafeddin Kasım b. Süleyman b. Kasım el-Hûrânî 696/1297 yılında aynı medresede fikhî dersleri vermişti ve kendisi medresenin murâkıbyıydı. Şerafeddin, Beytûlmakdis'e yerleşmiş, burada ilimle meşgul olmuş ve 755/1354 yılında vefat etmişti. Kâdîkutâd Burhaneddin İbrahim b. Abdullah b. Muhammed İbni Cemâatü'l Kennânî eş-Şâfiî (öl. 872/1468) de bu medresede ders veren hocalardandı. Kendisi Beytûlmakdis'te büyümüş ve eğitimini burada tamamlamıştı. Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiş ve dedesinden (annesinin babası) *Sahîh-i Müslim*'i dinlemişti. Daha sonra diğer hocalardan da istima' etmiş ve birçok derste icazet almıştı. Medresede Şâfiî fikhî üzerine ders vermekteydi. 857/1453 senesinde kadı olarak tayin edilmiş fakat ilimle meşgul olmaya da devam etmiştir. 872/1468 yılında vefat edinceye kadar burada kalmıştır. Ayrıca Şerafeddin Hûrânî ve Burhâneddin Cemâa de Memlûk döneminin başından sonuna kadar bu medresede eğitim veren hocalardandı.³²

Devâdâriyye Medresesi bir müddet medrese olarak kullanılmaya devam etmiştir. Daha sonra el-Bekriye Erkek İlköğretim Okulu'na ev sahipliği yapan medrese, 1946 yılında kız öğrencilere de eğitim vermiştir.³³

2. 2. Vecîhiyye Medresesi (المدرسة الوجيهية)

Mescid-i Aksâ'nın kuzeyinde, batıda Muhaddisiyye Medresesi'nin yakınlarında, el-Gavâniye Kapısı'nın yanında yer alıyordu. İmam Vechüddin Muhammed b. Osman b.

³² Abdülcelil Hasen Abdülmehdî, *el-Medâris fi Beytîlmakdis fi 'l-asreyni 'l-Eyyûbî ve 'l-Memlûkî*, (Amman: Mektebetü'l-Aksâ, 1981), 2/5-9.

³³ Abdülcelil, *el-Medâris fi Beytîlmakdis*, 2/ 9; Uleymî, *el-Ünsü 'l-celîl*, 2/84, 248-249; Max Van Berchem, *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Premier-Jerusalem "Ville"*, (Caire: Institut Français d'Archéologie Orientale, 1925), 212-221.

Es'ad b. el-Müncî (öl. 701/1302) tarafından yapılmıştı. Vechüddin, Dimaşk medreselerinin bazılarında ders vermişti. Emevi üniversitelerinde nazırlık yapmıştı. İlim sahibi faziletli bir kişiydi. İnşa ettirdiği medresede hoca olarak görev yapmıştı. Medrese için vakfedilen herhangi bir vakfiye bilgisi verilmemiştir. Şehabeddin Ahmed b. el-Mühendese el-Hanbeli (öl.803-804/1401-1402) medresede ders veren hocalardandı. Medresede Hanbeli fıkhi üzerine dersler verilmişti.³⁴

2. 3. Süllâmiyye³⁵ Medresesi (المدرسة السُّلَّامِيَّة)

Mescid-i Aksâ'nın kuzeyinde, Şerif el-Enbiya Kapısı'nda, el-Muazzamiyye Medresesi'ne doğru yer almaktaydı. Kuzeyden Dâvâdariyye Medresesi'nin yanındaydı. Mecdüddîn Ebî el-Fedaî İsmail es-Süllâmi (öl. 743/1342) tarafından yapılmıştı. 700/1301 yılından sonra yapıldığı bilinmektedir. İlk olarak medreseyi Mecdüddin İsmail vakfetmiş, ikinci olarak ise Serâceddîn Ömer vakfetmişti. Medrese 761/1360 senesinde Dâru'l Kur'ân olarak kullanılmıştı.

Medresede ders veren hocalardan birisi Şemseddin b. Hâlifeti el-Mağribî'dir. (801-899/1399-1494) Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman b. Mesûd b. Muhammed b. Mûsâ el-Mağribî el-Mukaddesî el-Mâlikî, İbn Halife olarak bilinir. Kendisi 801/1399'de Beytûlmakdis'te doğmuş ve burada birçok alimden eğitim almıştı. Fıkıhçı Abdullah el-Beskerî (öl. 869/1465)'den Kur'an hafızlığını tamamlamış ve Süllâmiyye Dâru'l Kur'ân'ın hocası olmuştu. Ayrıca tecvid, hadis ve Maliki fıkhi üzerine çeşitli alimlerden dersler alan İbn Halife, babasından da tasavvuf eğitimi almıştı. Medresede ulûmü'd-dîniyye, kıraat, fıkıh, hadis ve tasavvuf gibi dersler vermişti. Sahâvî, kendisinden ders alan talebelerindendi. İbn Halife'nin Beytûlmakdis'te önemli bir konumu vardı. 899/1494 yılında vefat edinceye kadar Beytûlmakdis'te ilimle meşgul olmuştu.

Medresede ders veren hocalardan birisi de Kemâleddîn el-Mağribî (851-?/1447)'ydi. Kemâleddîn Ebû'l-Berekât b. Şemseddin Ebî Abdullah Muhammed b. Abdurrahman el-Mağribî el-Mukaddes el-Malikî, İbn Halife gibi tanınmış bir kimseydi. Babası İbn Halife 899/1494'de vefat edince Süllâmiyye Medresesi'ne hoca olarak atandı. Beytûlmakdis'te doğmuş ve eğitimini de burada almıştı. Dedesinden Kur'an hafızlığını yapmıştı. Fıkıh, nahiv ve diğer ilimlerin eğitimini de alan Kemâleddîn, Salâhiyye Enstitüsü'nde Ebû el-Azmü'l-Hallâvî gibi birçok alimden ders aldı. Eğitim için Şam'a ve Kahire'ye birkaç kere gitti. *Buhârî*'yi okudu. Daha sonra Süllâmiyye Medresesi'nde karar

³⁴ Abdülcélîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/10-12; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/90.

³⁵ Muhammet Enes Midilli, eserinde "Süllâmiyye" şeklinde yazmış, fakat Abdülcélîl Hasen Abdülmehdî, *el-Medâris fî Beytûlmakdis fî'l-asreyni'l-Eyyûbî ve'l-Memlûkî* kitabında ise "Süllâmiyye" şeklinde ötre ile hareketlenmiştir.

kıldı ve medresede ulûmî'ş-şer'îyye ve Arapça gibi dersler verdi. Aynı zamanda Mescid-i Aksâ'nın el-Mağribi Üniversitesi'ne imam olarak atandı. İki görevi birlikte yürüttü.³⁶

Günümüzde Süllâmiyye Medresesi ikamet için kullanılan bir evdir ve orada Cârullah ailesinden bir grup oturmaktadır.³⁷

2. 4. Câlîkiyye Medresesi (المدرسة الجالقية)

Rükneddin Baybars el-Câlık es-Sâlihî (öl. 707/1308) tarafından yaptırılmış ve kendisi bu medreseye defnedilmişti. Bu yüzden medrese Câlîkiyye Türbesi olarak da anılmaktaydı. Medresenin güney duvarındaki yüksek pencere direğinin üzerindeki kitabede bu bilgiler nakşedilmiştir. Câlîk kelimesi Türkçe bir kelimedir ve keskin, öfkeli ve çok oyun oynayan kısrak anlamına gelir. Rükneddin, Melik el-Mansur Kalâvûn ve ondan sonraki dönemde Şam'ın emirlerinden birisiydi.

Medrese, Veda kapı yolu ile Silsile kapı yolunun kesiştiği noktada kuzeybatı köşesinde yer alıyordu. 2009 yılında medrese Hâlidî ailesinin bölgesi olmuştu. Bir kısmı el-Halil bölgesinden bir grup insana satılmış, bir kısmı ise korunmuştu. Daha sonra İsrail işgal güçleri o kişilerden satın almıştır.³⁸

2. 5. Çavliyye Medresesi (المدرسة الجاولية)

Medrese, Mescid-i Aksâ'nın kuzeybatısında yer alıyordu. Gavanmeh merdivenine yakındı. Emir İlmüddin Sancar b. Abdullah el-Câvilî (öl. 745/1344) tarafından, Melik Nâsır Muhammed b. Kalâvûn zamanında, büyük bir ihtimalle 709/1310 yılında yaptırılmıştı. Çünkü İlmüddin Sancar bu tarihlerde Harem-i Şerif'in nâzırlığı ve el-Halil ile Kudüs'ün niyabetinde görev yapmaktaydı. İlmüddin, ilim sahibi bir kimseydi. Hadis ilmini ve Şâfiî fikhını bilirdi ve Şâfiî fikhı üzerine birçok talebeye ders vermişti.

Medrese H. 9. asrın başlarına kadar Kudüs'te fikir hareketlerinde önemli rol oynamıştı. Şâfiî fikhı, hadis ve diğer ilimler üzerine dersler verilmişti. Bizzat İlmüddin kendisi Şâfiî fikhı üzerine medresede dersler vermiş ve birçok talebe yetiştirmişti. Medresede hangi hocaların ders verdiği konusunda kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Medrese kurulduğu tarihten itibaren niyâbete (Cumhuriyet Savcılığı) dönüştürülünceye kadar yaklaşık bir asır boyunca bilimsel görevini yerine getirmeye devam etmişti. Medreseyi niyâbete çeviren ilk kişinin Emir Şâhin ez-Zebâh olduğu bildirilir. Kendisi, Melik Eşref Barsbay (825-841/1369-1438) zamanında 830/1427'de nâiblik yapmıştı. Daha sonra Kudüs'ün nâibi ve Harem-i Şerif'in nâzırı Emir Şâhin eş-Secâî olur. 831-

³⁶ Abdülmehdî, *el-Medâris fî Beyti'l*, 2/13-17; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/90.

³⁷ Abdülcélîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/17.

³⁸ Abdülcélîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/18.

833/1428-1430 yıllarında iki sene bu görevi yerine getirdi. Kabul eyvanının³⁹ girişinde yüksek kapı kitabesinin üzerinde bu bilgiler yazılmıştı. Medresenin içinde Derbâs el-Kürdî el-Hekkârî adında bir sûfinin mezarının olduğu bildirilmiştir.

Medrese daha sonraki yıllarda bir müddet Kudüs'ün nâibleri için bir ikâmet yeri olarak kullanılmıştı, sonra da kışlaya çevrilmişti. Osmanlı zamanında Hükümet evi olarak kullanılan medrese, İngilizlerin işgalinden sonra İslam Konseyi tarafından Ulusal Maârif Ravda Fakültesi'ne çevrilmişti. Bir süre Polisevi şeklinde kullanılan medrese 2009 yıllarında erkek çocukları için okul olarak kullanılmıştı.⁴⁰

2. 6. Kerîmiyye Medresesi (المدرسة الكريمة)

Harem bölgesinde Hıttâ Kapısı'nda, Şerif Kapısı'nın bitişiğinde yer alıyordu. Kerîmüddîn Abdulkerim b. Mekânes tarafından yapılmıştı. Kendisi Hristiyan iken Baybars (öl.724/1324) zamanında Müslüman olmuştu. Medreseyi 718/1318 senesinde vakfetmişti. Kerîmüddîn ilmi seven faziletli bir kimseydi. Ayrıca kendisi Mısır ve Şam'da da üniversite ve medreseler inşa ettirmişti. Bu medreseler fikir hareketlerinde büyük rol oynamıştı. Medresede birçok alim ders vermişti.⁴¹

Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Müseyyib el-Gırnatî 725/1325 senesinde Kerîmiyye Medresesi'nde müderrisliği yanında Mâlikî Medresesi müderrisliği ve Hankah Şeyliği de yapmıştı. İbnu Batuta onu Kudüs'ün seçkin kişilerinden olarak tanımlar. Ebû Abdullah el-Gırnatî Beytûlmakdis'e 718/1318 senesinde gelmişti. Kerîmiyye Medresesi'nin inşa edildiği andan itibaren burada hocalık yapmış, Gırnata'da birçok alimden kıraat ilmi aldıktan sonra Tunus'ta eğitimine devam etmişti. Ayrıca hac görevini yerine getirmek için 710/1310 senesinde Mekke'ye gittiğinde de burada birçok alimden ders almıştı. Beytûlmakdis'e gelir gelmez eğitim ile meşgul olmuş ve 746/1345 yılında vefat edinceye kadar devam etmişti. Kerîmiyye Medresesi'nde Mâlikî fıkıhı, kıraat ve diğer konular hakkında dersler vermişti.⁴²

Salâhaddîn el-Âlâî (694-761/1295-1360) de medresede ders veren hocalardandı. el-İslâm el-İmâm Salâhaddîn Halîl b. Kaykalediyye el-Alâî ed-Dımeşkî eş-Şâfiî, 731/1331 yılında Beytû'l-Makdis'e gelerek Salâhaddîn Medresesi'nde hocalık yapmaya başladı. Daha sonra Kerîmiyye Medresesi'nde de görevine devam etti. Kendisi

³⁹ Eyvan kelimesi dilimize kök olarak Farsça bir kelimedir. Arapça (îvân, livân) şeklinde kullanılmıştır. Yapının ortasında yer alan, üç tarafı kapalı, iç avluya geçişi sağlayan ve üzeri tonoz ile örtülmüş mekâna verilen isimdir. Engin Beksaç, "Eyvan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/12.

⁴⁰ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytîlmakdis*, 2/19-21; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/82.

⁴¹ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytîlmakdis*, 2/22-23; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/84, 2/197, 4/123, 7/302; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/85, 326.

⁴² Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytîlmakdis*, 2/24.

Beytûlmakdis'in büyük hocalarından kabul edilirdi. es-Sahâvî, Celâddin'in⁴³ 760/1359 yılında bir öğrenci olarak Beytûlmakdis'e geldiğini ve hafız el-Âlâî ile karşılaştığını, onun kitaplarından bazılarını yazdığını, Salâhiyye ve Kerîmiyye medreselerinde el-Âlâî'nin derslerine katıldığını, *Buhârî*'nin başından, gazab bölümüne kadar el-Âlâî'ye okuyarak Meciddîn el-Feyruz Ebâdî'nin hattı ile yazılmış bir icazet aldığını bildirir. El-Âlâî, Kudüs'te müftü, muhaddis ve müderris olarak uzun süre kalmıştı. Kendisi Kerîmiyye Medresesi'nde hadis, fıkıh, tefsir, Arapça ve diğer konularda dersler vermişti. Aynı zamanda ilim talebelerine de burs vermişti. 761/1360 senesinde vefat edinceye kadar Beytûlmakdis'te kalmıştı.⁴⁴

Zeynüddin el-Kalkaşendi (782-826/1380-1423) olarak bilinen Zeynüddin Abdurrahman b. Muhammed b. İsmâil el-Kalkaşendi el-Mukaddesî eş-Şâfiî, Beytûlmakdis'te ilimle meşgul olan şahıslardandır ve Salâhiyye, Kerîmiyye gibi birçok medresede ders vermişti. Fıkıh, hadis, Arapça ve kıraat dersleri veren Zeynüddin, kıraat ve hadis derslerinde iyi bir sınıflandırmaya sahipti. Alâeddin Ali b. Abdurrahman el-Kalkaşendi eş-Şâfiî, (804-874/1402-1470) Beytûlmakdis'in Salâhiyye, Kerîmiyye ve diğer medreselerinde fıkıh, Arapça ve diğer dersleri vermişti. 874/1470 senesinde Beytûlmakdis'te vefat edinceye kadar eğitim vermeye devam etmişti. Burhaneddin Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Abdurrahman el-Kalkaşendi eş-Şâfiî de (879-?/1474-?) Salâhiyye ve Kerîmiyye medreselerinde babasının halefi olarak eğitim vermişti. 874/1470 yılında babasının vefatından sonra 879/1474 yılında vefat edinceye kadar müderrisliğe ve Aksa'nın hatipliğine devam etmişti. Hayreddin Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Kalkaşendi eş-Şâfiî, (822-897/1419-1492) Salâhiyye ve diğer medreselerde dönüşümlü olarak eğitim veren kişilerdendi. Kendisi hadis ilmine çok önem vermişti. Kahire, Şam, Medine, Mekke, el-Halil ve Kudüs gibi birçok şehirde birçok hadis dinlemiş ve birçok icazetler elde etmişti. Böylece Beytûlmakdis'te büyük bir muhaddis konumuna yükseldi. Mescid-i Aksâ'da hadis hocalığına atandı. Kerîmiyye Medresesi'nde hadis, fıkıh ve diğer konularda dersler vermişti. 897/1492 yılında Beytûlmakdis'te vefat edinceye kadar eğitime devam etti.⁴⁵

Ebu'l-Haram Muhammed b. Ebûbekir b. Muhammed b. İsmâil el-Kalkaşendî eş-Şâfiî, (?-854/?-1450) amcasının oğlu Hayreddin el-Kalkaşendi ile ortak olarak Kerîmiyye Medresesi'nde eğitim verdi. Kendisi Beytûlmakdis'te büyümüş ve burada eğitimini tamamlamıştı. İlk olarak eğitimini babası Takiyyiddin el-Kalkaşendi'den alan Ebû'l-Haram, daha sonra Bâsitiyye ve Salâhiyye medreselerinin vekil hocası olan Cemâleddin b. Cemâa gibi birçok hocadan eğitim almıştı. Birçok icazete sahip olan Ebû'l-Haram,

⁴³ Celâleddin Ahmed b. Muhammed: 719/1319 yılında doğdu. 806/1404'de Medine'de vefat etti Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/25, 95 numaralı dipnot

⁴⁴ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/25-26.

⁴⁵ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/27-29.

890/1485 senesinde ve diğer senelerde birkaç kere Kahire'ye gitmişti. Memlûk döneminin sonlarına kadar eğitim vermeye devam etmiş ve Beytûlmakdis'te fikir hareketlerinde önemli rol oynamıştı.⁴⁶

2. 7. Tenkiziyye Medresesi (المدرسة التنكيزية)

Emir Seyfeddin Tenkiz İbn-i Abdullah en-Nasırî (öl. 741/1341) tarafından 729/1329 yılında yapılmıştı. Mescid-i Aksâ'nın batısındaydı. Medresenin batı koridorunda bir kompleksi vardı ve batıdan Silsile Kapısı'na bitişikti. Medresenin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilgileri, medresenin dış cephesinde, kuzey kapısının üzerindeki kitabesinde yazılıdır. Tenkiz medrese için bir de mescid inşa etmişti. Emir Tenkiz Şam'ın nâibi idi. Kudüs'e iki hamam, bir ribat, mescid, su kanalı ve daha birçok yapı inşa ettirmişti. Yapmış olduğu eserlerin vakıflar tarafından korunmasını sağlamıştı. Kendisi ilime önem veren bir kimseydi. İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) onun birçok meşhur alimden hadis işittiğini bildirir. İlim ehlinin değerlilerinden, sözüne ve fiillerine itibar edilen bir kimseydi.

Tenkiziyye Medresesi Beytûlmakdis'in meşhur medreselerindendi. Önemli bir ilim enstitüsü idi ve içerisinde hankah, Daru'l-Hadis, Daru'l-Kur'ân ve bir medrese yer almaktaydı. Aslında her bir yapı ilim enstitüsü şeklinde faaliyet göstermekteydi. Medresenin eğitimini düzenleyen kişi bizzat Tenkiz'in kendisi olmuştu. Medresede birçok hoca görev yapmıştı. Görev yapan hocalar aynı zamanda Salâhiyye, Muazzamiyye gibi diğer medreselerde de eğitimlerine devam etmişlerdi.⁴⁷

Medresede görev yapan hocalardan biri olan Alâeddin el-Mukaddesî⁴⁸ (666-748/1268-1347), 726/1326 senesinde Salâhiyye Medresesi'ne atanmış ve 731/1331 yılına kadar burada fıkıh, hadis, Arapça ve diğer konularda dersler vermiştir. 733/1333 senesinde ise Tenkiziyye Medresesi'nin eğitimi ile meşgul oldu. Medresede şer'i ilimler ve Arapça üzerine eğitim vermişti. Fakat burada kaç yıl eğitim verdiği bilinmemektedir. 742/1342 yılında hafızası zayıflamıştı. 748/1347 yılında vefat edinceye kadar Beytûlmakdis'te kalmıştı. Salâhaddin el-Alâî (694-761/- 1359) da aynı medresede görev yapmıştı. Kendisi 731/1331 senesinde Salâhiyye Medresesi'ne müderris olarak atandı ve aynı zamanda Kerîmiyye Medresesinde de ders veriyordu. Şerri ilimler ve Arapça dersleri verdi. Daha sonra Tenkiziyye Medresesindeki Darulhadis'e atandı. Seyfeddin Tenkiz'e

⁴⁶ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 29-30.

⁴⁷ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/31-34; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/78, 167, 185; Şerife Eroğlu Memiş, “Kudüs'te Bir Tenkiziyye Medresesi: Osmanlı Tatbikinde Hayrî Bir Vakıf Eserin Akara Tebdîli Mümkün Müdür?”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6/10 (Nisan 2020), 64-82; Şawkat Ramadan Hiciv- Osman İsmail el-Tel, “Kudüs'teki Tenkiziyye Medresesi: Memlûkler Döneminde (730/1329) Medreselerin ve Vakıflarının İdaresine Bir Örnek”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56/1 (2015), 77-106.

⁴⁸ Alâeddin b. Eyyûb b. Mansur eş-Şafîî.

nisbetle buraya Seyfiyye Darulhadisi denilmekteydi. Hadis derslerinin dışında tefsir dersleri de verdi. Ayrıca Tenkiziyye Medresesinin dışında Beytûlmakdis'te diğer medreselerde de ders vermeye devam etti.⁴⁹ Kudüs'te yaklaşık otuz yıl öğrenci yetiştirmiş ve çeşitli eserler telif etmişti. Müfessir, tarihçi, muhaddis, nahivci, fakih, muhaddis, usulcû olduğu, yedi yüzü aşkın hocadan sema yoluyla hadis tahsil ettiği bilinmektedir.⁵⁰ Kemaleddin b. en-Nakîb (769-832/1368-1429)⁵¹ Tenkiziyye Medresesi'nde eğitim veren diğer hocadır. İbn en-Nakîb ismi ile tanınmıştı. Babası ve dedesi Beytûlmakdis'in önemli alimlerinden idi. Bu yüzden kendisi muazzam bir ilim ortamında dünyaya gelmiş ve ilk eğitimini dedesi ve babasından almıştı. Daha sonra Şehabeddin b. el-Alâî ve diğer alimlerden ilim tahsiline devam etmişti. İbn en-Nakîb önemli ilim adamlarındandı ve bilgisinin derinliğinin ifade edilmesi için kendisine "bilginin hazinesi" lakabı verilmişti. Aynı zamanda Erguniyye Medresesinde de eğitim vermişti. Ayrıca Remle'de 832/1429 yılında vefat edinceye kadar, on beş yıl kadılık görevi yapmıştı.⁵²

Zeyneddin b. en-Nakîb (805-853/1403-1449)⁵³, Tenkiziyye ve Erguniyye medreselerine hoca olarak atandı ve Muazzamiyye Medresesinde de dönüşümlü olarak görev yaptı. Beytûlmakdis'te meşhur alimlerden idi. 853/1449 senesinde vefat edinceye kadar Beytûlmakdis'te fetva ve eğitim vermeye devam etti. Tenkiziyye Medresesinde fıkıh, hadis ve diğer dersleri verdi. Beytûlmakdisteki Muazzamiyye Medresesinde de fıkıh dersleri verdi. Alaeddin b. en-Nakîb de 880/1475 senesinde vefat edinceye kadar Tenkiziyye Medresesinde görev yaptığı için muhtemelen aynı dönemlerde beraber ders vermişlerdi. Ayrıca ikisinin dışında aynı medresede görev yapan daha birçok hoca vardı. Bunlardan bir tanesi de babasının arkasından aynı medresede görev yapan Şemseddin Muhammed b. Zeyneddin b. en-Nakîb'di. Şemseddin b. en-Nakîb (?-877/?-1472) olarak bilinen, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman b. en-Nakîb el-Hanefî, 853/1449 yılında babası vefat edince onun yerine Tenkiziyye Medresesine hoca olarak atanmıştı ve burada hadis ve diğer derslerin eğitimini vermişti. Kaynaklarda ilim ve kültür hayatından çok bahsedilmemekle beraber ilim meclisinde yetiştiği muhtemeldi. Kudüs'te 877/1472 yılında vefat edinceye kadar eğitim vermeye devam etmişti.

Alâeddin el-Makdisî (810-880/1407-1475) şeklinde tanınan, Alâeddin Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Dav' es-Safadî el-Hanefî, İbn Nakîb olarak da bilinir. Babasından sonra Tenkiziyye Medresesine atandı. Fakat babası vefat ettiğinde

⁴⁹ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/35-39.

⁵⁰ Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi*, 135-136; Ebû's-Safâ Salâhüddîn Halîl b. İzzeddîn Aybeg b. Abdullâh Safedî, *A'yânü'l-asr ve a'vânü'n-nasr*, thk. Ali Ebû Zeyd, (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1998), 2/328-336; Ebû's-Safâ Salâhüddîn Halîl b. İzzeddîn Aybeg b. Abdullâh Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâût- Türkî Mustafa, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000), 13/256-260; es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 10/35-38.

⁵¹ Kemaleddin Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Davî es-Safedî el-Hanefî.

⁵² Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/39-40.

⁵³ Zeyneddin Abdurrahman b. en-Nakîb el-Hanefî.

Alâeddin henüz on iki yaşında olduğu için muhtemelen kendisi hocalık görevini yerine getirebilecek olgunluğa gelinceye kadar ona vekaleten başka bir kimse hocalık yapmış olmalıdır. İlimsel yetişmesi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. 880/1475 yılında vefat edinceye kadar Beytûlmakdis'te ders vermeye devam etmişti. Zeynüddin b. en-Nakîb (?-887/?-1482) adı ile bilinen, Zeynüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman b. en-Nakîb el-Hanefî, 877/1472 senesinde babasının vefatından sonra Tenkiziyye Medresesine hoca olarak atanan hocalardandı. Zeynüddin babası hayatta iken ondan Buhari'nin kitabını ezberlemişti. Başka alimlerden de dersler alan Zeynüddin 887/1482 yılında vefat edinceye kadar ders vermeye devam etmişti.

Tenkiziyye Medresesinde eğitim faaliyetleri Memlûklerin son dönemleri, hicri dokuzuncu asra kadar devam etti. Sonra medrese, kadılık ve naiblik merkezi olarak kullanıldı. Kayıtbay (873-902/1469-1497) zamanında kadıların ikameti için lojmana çevrildi. Sultan Fecr, Beytûlmakdis'teki ikametinde burada kalmıştı. Tekrar Tenkiziyye Medresesine çevrilen bina, hicri onuncu asrın başlarında fikir hareketlerine yön veren bir duruma geldi. Osmanlılar döneminde şer'î mahkemeye çevrilen bina, İngiltere'nin işgaline kadar bu şekilde kullanılmıştı. Sonra Yüksek İslam Şurası başkanı Hacı Emin el-Hasanî'nin ikametine tahsis edildi. Daha sonra tekrar İslam fıkhnın öğretilmesi için medreseye dönüştürülmüştü.⁵⁴ 1969'da İsrail yönetimi tarafından işgal edilen medrese, askeri bir kışlaya çevrilmiş, 2006'da ise "Nesillerin Kafilesi" ismi ile bir müzeye dönüştürülmüştü. Ayrıca medreseye ait mescid Siyonistler tarafından sinagog olarak kullanılmıştı.⁵⁵

2. 8. Emîniyye Medresesi (المدرسة الأمينية)

Eminüddin Abdullah'a nisbetle bu isim verilen medrese, 730/1330 senesinde Nâsireddin Muhammed b. Kalâvûn zamanında Eminüddin Abdullah tarafından inşa edilmişti. Kuzeyden Mescid-i Aksâ'nın yanında, Davâdâriyye Kapısı olarak bilinen Peygamberler Kapısı'nda yer almaktaydı. Hocaları Sünnî bir konumda idi ve Şam'daki sultanın nâibleri tarafından belirleniyordu.

Medresede hocalık yapan Ebûbekir b. Alî⁵⁶ (öl. 797/1395) Şam ve Musul'da büyüdü. Oğlu Burhaneddin el-Mûsallî ile 790-791/1388-1389 yıllarında Beytûlmakdis'e geldi ve Sultan Berkük kendisini burada ziyaret etti. Beytûlmakdis'te ilim ve tasavvuf ile meşgul oldu. Burada bir müddet uzlete çekildi. Emîniyye Medresesinde toplantılar düzenledi ve *Menâzilü's-Sâilîn* gibi çeşitli kitaplar okuttu. Tasavvuf, fıkıh ve diğer konularda dersler verdi. 797/1395 senesinde Beytûlmakdis'te vefat edinceye kadar Emîniyye medresesinde tasavvuf ve ilimle meşgul olmaya devam etti. Burhaneddin el-

⁵⁴ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/40-43.

⁵⁵ Kadim Şehir Kudüs, Erişim 15.06.2024.

⁵⁶ Ebûbekir b. Alî Abdullah b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mûsallî.

Mûsallî (öl. 814/1411) de aynı medresede görev yapan hocalardandı. 797/1395 senesinde babasının vefatından sonra Emîniyye Medresesinin hocalığına ve nâzırlığına atandı. Burada fıkıh ve tasavvuf eğitimi verdi. 814/1411 senesinde hac dönüşü vefat etti. Emîniyye Medresesinde görev yapan hocalardan birisi de Abdülmelik b. Ebûbekir b. Abdullah el-Mûsallî eş-Şeybânî'di (öl. 844/1440). Kendisi babasından ilim tahsil etti. Tasavvuf ve fıkıh konularında kendisini yetiştirdi. Birçok kişi kendisinden ders alarak icazet elde etti. Fıkıh, tasavvuf ve diğer konularla ilgili risaleler yazdı. 844/1440 yılında Beytûlmakdis'te vefat etti. Zeynüddin Abdurrahman İbn Muhammed el-Kalkaşendî, (öl. 826/1423) Salâhiyye ve Kerîmiyye medreselerinde ders verdiği gibi aynı zamanda Emîniyye Medresesinde de de fıkıh, hadis ve Arapça dersleri verdi. Hadis ve kıraatları yeni bir düzen ile tasnif etti.⁵⁷

Emîniyye Medresesi Memlûklerin son dönemi, hicri on dördüncü asra kadar eğitim vermeye devam etti.⁵⁸

2. 9. Melikiyye Medresesi (المدرسة المالكية)

Melik el-Cevkandâri⁵⁹ tarafından 741/1341 yılında Muhammed İbn Kalâvûn zamanında inşa edilmişti. Melik el-Cevkandâri'ye nisbet edilerek medreseye "Melikiyye" ismi verildiği gibi aynı zamanda "Cevkandâri" olarak da isimlendirilmişti. Medresenin duvarındaki kitabede bu bilgiler yer almaktaydı. Medrese, batıda Esariyye Medresesi, doğuda Fârisiyye Medresesi ve kuzeyde Harem-i Şerif arasında yer almaktaydı. Melik el-Cevkandâri, bu medreseyi 745 yılında boşadığı eşi Melike b. es-Seyfi'ye bağış olarak vakfetmişti.⁶⁰

Medresede Beytûlmakdis'in önemli alimleri ders vermişti. Bunlardan birisi Ebû Abdullah el-Gırnâtî (?-746/?-1345) olarak tanınan, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Ensârî el-Gırnâtî el-Endülisî'dir. Kerîmiyye Medresesinde hoca olmasına rağmen aynı zamanda Melikiyye Medresesinde de ders vermekteydi. İbn Batuta'nın aktardığına göre Ebû Abdullah 718/1318 senesinde Beytûlmakdis'e geldi ve burada ders vermeye başladı. Medresede Mâlikî fıkıh ve kıraat dersleri vermişti.⁶¹ Siraceddin el-Kibâbî (?-755/?-1354)⁶² de Melikiyye medresesinde fıkıh ve hadisin yanında diğer konularda da dersler

⁵⁷ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/44-47; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 5/84; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/84, 262.

⁵⁸ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/48.

⁵⁹ Cevkandâri: Futbol oyununda padişahın yanında ucu kıvrık çengelli sopayı tutan kişiye verilen lakaptır.

⁶⁰ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/48-49; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 4/123; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/86, 326.

⁶¹ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/49.

⁶² Siraceddin Ömer b. Abdurrahman b. el-Hüseyin b. Yahya b. Abdulmuhsin el-Lahmiyyu el-Kibâbî el-Misrî el-Hanbelî.

veren hocalardandı. Kendisi birçok alimden hadis dinlemişti. İbn Hacer el-Askalânî'nin bildirdiğine göre fetva ve hadis ile meşgul olmuştu.⁶³

Cemâleddin el-Ensârî (?-805/?-1403)⁶⁴ İbn eş-Şehaze olarak meşhurdur ve Melikiyye medresesinde Mâlikî fikhî ve diğer konularda dersler vermişti. Yetim ve fakir olarak büyüdü. Fakat annesi ona ilimle meşgul olmayı sevdirdi. Annesi ondan Kur'an ile meşgul olmasını, tüm ihtiyaçlarını kendisinin karşılayacağını söyledi ve dediği gibi de yaptı. Böylece Cemâleddin annesinin isteğini yerine getirerek Kur'an hafızı oldu. Mâlikî mezhebi üzerine eğitim aldı. Bunun sonucu Beytûlmakdis'in kadılığına atandı. Burada ilk Mâlikî kadısı olarak görev yaptı. İlk zamanda vekil olarak başladığı kadılık görevini 800 yılından sonra bağımsız bir şekilde sürdürdü. 805/1403 senesinde vefat edinceye kadar ders vermeye ve kadılık yapmaya devam etti.⁶⁵ Zeynüddin el-Kalkaşendî (782-826/1380-1423)⁶⁶ Melikiyye medresesinde eğitim verdiği gibi, Salâhiyye, Meymûniyye ve Kerîmiyye medreselerinde de hocalık yaptı. Beytûlmakdis'te müderrislik ile meşgul oldu. Fıkıh, hadis, Arapça ve diğer konularda dersler verdi. Bunun yanında Aksa'da hutbe ve fetva da verdi.⁶⁷ Şehâbeddin b. AVECÂN el-Mağribî (763-838/1362-1435)⁶⁸ Melikiyye medresesinde Mâlikî fikhî ve diğer konularda dersler vermişti. İbn AVECÂN olarak bilinir. Kendisi faziletli bir fıkıh alimi, fetva ve ders veren bir kimse idi. Cemâleddin el-Ensârî'den sonra 805/1403 yılında Kudüs'te Mâlikî mezhebinde görev yapan ikinci kadı olmuştu. Beytûlmakdis'te 838/1435 yılında vefat edinceye kadar kadılık yapmaya, fetva ve ders vermeye devam etmişti.⁶⁹ Hayreddin el-Kalkaşendî (822-897/1419-1492)⁷⁰ Melikiyye Medresesinde diğer hocalarla birlikte eğitim vermeye devam etti. Aynı zamanda kendisi Kerîmiyye ve Taziyye medresesinde de hocalık yapmaktaydı. Ayrıca dönüşümlü olarak Salâhiyye Medresesinde de hocalık yapıyordu. Hayreddin, Beytûlmakdis'te hadis alimlerinin büyüklerindendi. Medresede fıkıh, hadis ve diğer konularda dersler vermişti.⁷¹

Melikiyye Medresesi Memlûklerin son dönemine kadar eğitim vermeye devam etti. Hatta hicri on ikinci asrın sonlarına kadar varlığını korumuştur. Günümüzde Hatip ailesinin yaşadığı bir konut evidir. Batı tarafında ise Hac Emin el-Hüseynî (1897-1974)

⁶³ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/50.

⁶⁴ Cemâleddin Ebû Muhammed Abdullah el-Hilâlî el-Ensârî el-Mâlikî.

⁶⁵ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/51.

⁶⁶ Zeynüddin Abdurrahman b. Muhammed b. İsmail el-Kalkaşendî el-Maksidî eş-Şâfiî,

⁶⁷ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/52.

⁶⁸ Kâdîlkudât Şehâbeddin Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Süleymân b. Ahmed İbn Ömer b. Abdurrahman b. AVECÂN el-Mağribî el-Maksidî el-Mâlikî.

⁶⁹ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/52-53.

⁷⁰ Hayreddin Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Kalkaşendî el-Makdisî, eş-Şâfiî.

⁷¹ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/53-54.

döneminde Yüksek İslam Şurası tarafından el-Asari Okulu'na bağlı İslam Kitap Evi kurulduğu belirtilmiştir.⁷²

2. 10. Fârisiyye Medresesi (المدرسة الفارسية)

Medreseyi vakfeden kişi Emir Fâris'e nisbet edildiği için bu isimle anılmıştır. Medrese, batıda Melikiyye Medresesi, doğuda Emîniyye Medresesi ve kuzeyde Harem arasında yer almaktaydı. Atem Kapısı'na yakındı. 755/1354 yılında medreseyi vakfeden Emir Fâris el-Bekî İbn Emir Kutlu Melik b. Abdullah, sahil ve dağ işlerinde sultanın nâibi ve Gazze naibi idi.

Medresede birçok önemli alim ders vermişti.⁷³ Zeynüddin Ebû Zeyd Abdurrahman (öl. 838/1435)⁷⁴ Fârisiyye Medresesinde görev yapan hocalardandı. Kendisi Beytûlmakdis'te büyümüş ve burada eğitim almıştı. Altı yaşına kadar Kerîmiyye Medresesinin hocalarından olan babasından eğitim aldı. Kur'an-ı ezberlemiş, Hanbelî fikhını öğrenmişti. Babası gibi birçok alimden hadis dinlemişti. Fıkıhçı Şemseddin b. Kâdî Şehbe'den (öl. 782/1380) ders alan Zeynüddin birçok hocadan da icazet almıştı. Takiyyüddin es-Sübki, (öl. 756/1355) İbn Hişam en-Nahvî, (öl. 761/1360) Cemâleddin Ebûbekir eş-Şerîsî, (öl. 779/1377) İbn Halkânî (öl. 681/1282) icazet aldığı hocalarından bazılarıydı. İbn Hacer el-Askalânî ise kendisinden ders alan talebelerindendi. Yaklaşık 150 kişi Zeynüddin'den icazet almıştı. O, Beytûlmakdis'teki meşhur hocalardan, itibar edilen fakihlerdendi. Hadis ve hadis usulü ile meşgul olmayı seven bir kişiydi. Kendisinden hadis dinleyen birçok kişi olmuştu. Tâceddin b. el-Garâbili, İmâdeddin İsmâil b. Şerif el-Maksidî, Abdülkerim el-Kalkaşendî, Ebû'l-Abbâs el-Maksidî, Zeynüddin el-Adid, İbn Hacer el-Askalânî ve Kemâleddin b. Ebû Şerif ondan hadis dinleyen kişilerdi. Farisi medresesinde Zeynüddin'den birçok kişi ders almıştı. Medresede fıkıh, hadis ve Arapça derslerinin yanında diğer konularda da eğitim vermişti. İbn Hişam ve Ebubekir eş-Şerif gibi birçok kişi kendisinden Arapça dersi almıştı.⁷⁵

Fârisiyye Medresesi hicri on birinci asrın sonları; Memlûklerin son dönemine kadar eğitim vermeye devam etmiştir.⁷⁶

2. 11. Hâtûniyye Medresesi (المدرسة الحاتونية)

Mescid-i Aksâ'nın batısında, Argûniyye Medresesinden önce Katânî Kapısının kuzeyinde, Hadid Kapısında yer alıyordu. Şemseddin Muhammed b. Seyfuddin el-

⁷² Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/54.

⁷³ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/55.

⁷⁴ Zeynüddin Ebû Zeyd Abdurrahman b. Ömer b. Abdurrahman İbn Hüseyin b. Abdulmuhsin el-Kibâbî el-Makdisî el-Hanbelî.

⁷⁵ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/56-59; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/76, 84, 383.

⁷⁶ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/59.

Kâzâniyye el-Bağdâdî'nin kızı Aġal Hatun tarafından 755/1354 yılında vakfedildiġi için bu isimle anılmıştı. Memlûklerin son dönemlerine kadar medrese fikir hareketlerinde etkili olmuştu. Zeynüddin Muhammed b. Ahmed ed-Deyrî hicri onuncu asırda burada müderrislik görevine atanmıştı. Bu bilgi de medresenin uzun yıllar faaliyetlerine devam ettiġini göstermektedir. Bu yüzyılda Kudûs'e gelen bazı emirlerin konaklamak için bu medreseyi kullandığı görölmektedir. Bu emirlerden biri olan Emîr Yeşbek el-Cemâlî 901/1496'de medresede vefat etmişti. Günümüzde ikamet yeri olarak kullanılmaktadır. Hatip ailesinden bir grup burada oturmaktadır.⁷⁷

2. 12. Argûniyye Medresesi (المدرسة الأرغونية)

Mescid-i Aksâ'nın batısında, Hâtûniyye Medresesine birleşik, Cevheriyye Medresesine komşu, Harem civarında, Hadid Kapısında bulunuyordu. şam nâibi Seyfeddin Argûn⁷⁸ es-Saġır el-Kâmilî (öl. 758/1357) tarafından vakfedildiġi için bu isimle anılmıştı. Argûn 758/1357 yılında vefat edince Rûkneddin Baybars medreseyi 759/1358 yılında tamamlamıştı.⁷⁹ Bu bilgiler, medresenin duvarındaki kitabede yer almaktaydı. Ayrıca Argûn el-Kâmilî, Mescid-i Aksâ'nın eski kapılarından Argûn kapısı olarak bilinen Hadid kapısını da yenilemişti. Medresede Kudûs'ün tanınmış ilim adamlarına ders verilmesi, medresenin fikir hareketinde ne kadar önemli bir rol oynadığını göstermektedir.⁸⁰

Kemâleddin b. en-Nakîb, (769-832/1368-1429) Zeynüddin b. en-Nâkîb (805-853/1403-1449) ve Alâeddin en-Nâkîb (810-880/140-1475) Argûniyye Medresesi'nde Hanefî fikhî üzerine ders vermişlerdi. Ayrıca Tenkiziyye Medresesinde de ders vermekteydi. Alâeddin b. en-Nakîb,⁸¹ hicri sekizinci asrın ikinci yarısında Argûniyye Medresesine müderris olarak atanmıştı. Kudûs ve şam'daki birçok alimden ders alan Alâeddin, özellikle Hanefî fikhî üzerine kendini yetiştirmişti. Medresede Hanefî fikhının yanı sıra diġer konularda da dersler vermişti. Fıkıh derslerinde *el-Hidâye* kitabını okutmuştu. Kâdılkudât Seddüddîn ed-Deyrî burada eğitim alan talebelerindendi. Kendisinden birçok kişi ders almıştı.⁸² Cemâleddin Yûsuf da (öl. 815/1212-3'ten sonra) Tenkiziyye ve Argûniyye medreselerinde müderrislik yapan kişilerdendi.⁸³

⁷⁷ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/60-61; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/80, 430, 447; Van Berchem, *Tome Premier - Jerusalem "Ville"*, 280.

⁷⁸ Argûn: Demir anlamına gelen Türkçe bir kelimedir. Ergûn Halep ve Dimaşk'ın nâibi idi. Daha sonra Kudûs'e yerleşti.

⁷⁹ Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/80.

⁸⁰ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/62-63.

⁸¹ Alâeddin Ebû'l-Hasen b. en-Nakîb el-Makdisî el-Hanefî.

⁸² Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/63-64. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 7/17-18; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/336.

⁸³ Midilli, *Uleymî'nin Kudûs Tarihi*, 144.

Argûniyye Medresesi hicri dokuzuncu asrın sonlarına kadar eğitim vermeye devam etmişti. 879/1474 yılının sonlarında Salâhiyye hocası Kadı Garseddin Halil el-Kenânî medreseye yerleşerek ikamet yeri olarak kullanmıştı. 897/1492 yılında ise Emir Can Bolat, ikamet yeri olarak kullandı. Daha sonra Haremeyn nâzırının kardeşi de buraya yerleştiği için medrese genişletildi. Günümüzde el-Afîfi ailesinden bir grup konut evi olarak kullanılmaktadır. İçerisinde Melik Hüseyin İbn Ali'nin türbesi bulunmaktadır.⁸⁴

2. 13. Kaştemüriyye Medresesi (المدرسة القشتمريّة)

Mescid-i Aksâ'nın kuzeybatısında, Hasaniyye Medresesinin yakınlarında, Nâzır Kapısında yer almaktaydı. Melik Nâsır b. Muhammed b. Kalâvûn'un emirlerinden Emir Kaştemur es-Seyfi tarafından 759/1358 yılında vakfedildiği için bu isimle anılmıştı. Emir Kaştemur, Dimeşk, Tarsus, Halep gibi birçok yerde niyâbetlik yapmıştı. 775/1374 yılında Haleb'in eteklerinde öldürülmüştü. Medresede birçok alim ders vermişti. Zeynüddin Abdurrahman b. Muhammed b. İsmâil el-Kalkaşendi el-Makdisî, eş-Şâfiî, (öl. 826/1423) medresede görev yapan hocalardandı. Kendisi aynı zamanda Meymûniyye ve Kerîmiyye medreselerinde de ders vermişti. Ayrıca Salâhiyye medresesinde dönüşümlü olarak görev yapmıştı. İlim meclislerinde büyümüş ve medreselerde fıkıh, hadis ve Arapça dersleri vermişti. Beytûlmakdis'te müftülük de yapmıştı. Kaştemuriyye Medresesi Memlûklerin son dönemlerine kadar eğitim vermeye devam etmişti. Günümüzde Alâeddin ailesinden bir grubun ikamet ettiği bir ev olarak kullanılmaktadır.⁸⁵

2. 14. İs'ardiyye Medresesi (المدرسة الاسعرية)

Çavliyye Medresesinin yakınlarında kuzeyden Mescid-i Aksâ'ya komşu konumunda yer almaktaydı. Mecdüddin Abdülgânî b. Seyfüddin Ebûbekir Yusuf el-İs'ardî tarafından 770/1369 yılında vakfedilmiş ve kendisine nisbet edilerek bu isimle anılmıştı. Medrese 760/1359 yılında inşa edilmişti. Medresede aynı zamanda fakirlere ve Kur'an okuyanlara maaş verildiği ve tasavvuf ile meşgul olunduğu için İbn Fadlullah el-Ömerî burayı hankah olarak tasvir etmişti. Medresenin eğitimi ve hocaları hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yer almamaktadır.

Günümüzde ikamet için kullanılmaktadır. 1346/1927 yılında Yüksek İslam Meclis'i tarafından yenilenmiş ve Mescid-i Aksâ kütüphane evi buraya taşınmıştır.⁸⁶

⁸⁴ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/ 66.

⁸⁵ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/67-68; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 4/123; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/92.

⁸⁶ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/69-70; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/83.

2. 15. Muhaddisiyye Medresesi /Modern Medrese (المدرسة المحدثية)

Mescid-i Aksâ'nın kuzeybatısında, Vecîhiyye Medresesinin yakınlarında, Gavâne Kapısının bodrumunda yer almaktaydı. El-Mehdes (Modern) İzzeddin Ebû Muhammed Abdülaziz b. Süleyman b. İbrahim el-Acemî el-Erdebîlî tarafından 4 Muharrem 762/1361 yılında vakfedilmiş ve kendisine nispetle bu isim verilmişti. Fakat “Muhaddis” diğer medreselerde olduğu gibi bir isim ya da bir lakap değildir. İzzeddin Abdülaziz bir modernist olduğu için medreseye bu isim verilmişti.

İzzeddin Acemî ilim ehlerinden bir kimseydi ve birçok muhaddisten hadis dinlemişti. Kendi kurduğu medresede de hadis dersleri verdi. 780/1378 yılında vefat edinceye kadar ilimle meşgul olmaya devam etti. Medrese kurulduğu andan Memlûklerin son dönemine kadar eğitim faaliyetlerine devam etti. Günümüzde vakıflara tabi olmuştur. Medresenin bir kısmı Ömeriyye Okuluna (Ulusal Bilgi Fakültesi) katılmış, diğer kısmı da kiralanmıştır. Şehâbî ailesinden bir grup burada yaşamaktadır.⁸⁷

2. 16. Hasaniyye Medresesi (المدرسة الحسنية)

Aksa'nın kuzeyinde, Esbât Kapısında yer almaktaydı. Şahin el-Hasanî et-Tavâşî (öl. 815/1412) tarafından Melik Nâsır Hasan (öl. 762/1361) döneminde 762/1361 yıllarında vakfedilmişti. Medresenin inşası bu tarihten öncedir. Beytülmakdis'te fikir hareketinde rol oynayan medrese sistem ve ritüel açısından medreselerle aynı kurallara sahip değildi. 860-928/1456-1522 yıllarında ikamet için kullanılmıştı. Bir dönem en-Nâsır ailesinden bir grup burada kalmıştı. Günümüzde ise derslik olarak kullanılmaktadır.⁸⁸

2. 17. Kılâniyye Medresesi (المدرسة الكيلانية)

Tâziyye Medresesi yakınlarında, es-Silsile Kapısının kuzeyinde yer almaktaydı. Cemâleddin Pehlevan İbn Karad Şah b. Muhammed el-Kâlânî tarafından 753/1352 yılında inşa edilmişti. Cemâleedin, İbnü's-Sâhib Kılân ismi ile meşhurdur. Babası Emir Nizameddin Kehşeravân oğluna bin yüz dirhem harcamasını vasiyet etmişti. O da Emir Alâeddin Ali b. Selâr b. Şeyr Melik el-Kilâniye'den medresenin arsasını bu fiyata satın almıştı. Medresenin içine Kilâniye türbesi de yaptırmıştı.

1156/1743 yılında Kur'an okuyucular, nâzır, gümrük memuru, kâtip gibi birçok memur burayı ziyaret etmişti. Memlûk döneminin sonlarına kadar medresede eğitim vermeye devam edilmişti. Fakat medresede eğitim veren hocalar hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Hicri on ikinci asırdan sonra medrese ihmal edilmiş ve hicri on

⁸⁷ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/71; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/91.

⁸⁸ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/72-73; Şehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 3/294; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/87.

dördüncü asırda yıkılmıştı. 1938 yılında çıkan bir yangında medrese hasar görmüştür. Medresenin iki odası türbe olarak kullanırken, arka odaları ise konferans ve toplantı salonu olarak hizmet vermişti. Günümüzde Dâru'l-Denef (el-Ensârî) olarak isimlendirilmektedir. Bunun sebebi el-Ensârî'den yedi ailenin burada ikamet ediyor olmasıdır.⁸⁹

2. 18. Mencekiyye Medresesi (المدرسة المنجية)

Mescid-i Aksâ'nın batısında, Nâzır Kapısında yer almaktaydı. Emir Seyfeddin Mencek el-Yusuî en-Nâsırî (öl. 776/1374) tarafından 762/1361 vakfedildiği için ona nispetle bu isim verilmişti. Emir Seyfeddin ilim adamlarını takdir eden, hayırsever bir kimseydi. Köprüler, yol ve su kanalları inşa etmişti. Dımaşk'ta Hanefî Mencekiyye Medresesi'ni inşa ettirdiği gibi Kudüs'te de aynı şekilde Hanefî mezhebi üzerine ders verilen Mencekiyye Medresesini inşa etmişti. Bu bina hankah ve medrese olarak da kullanılmıştı.

Mencekiyye Medresesi Beytülmağdis'te fikir hareketlerinde önemli bir rol oynamıştı. Bu bilimsel rol, medresede eğitim veren alimlere bakıldığında açıkça ortaya çıkmaktaydı. Nitekim medresede hocalık yapan Şemseddin ed-Deyrî ve Saadeddin ed-Deyrî gibi alimler Beytülmağdis'in büyük alimlerindendi. Mencekiyye Medresesinde eğitim veren hocalar aynı zamanda Muazzamiyye Medresesinde de görev yapmaktaydılar ve bu iki medresede de Hanefî fıkıhı okutulmaktaydı. Medresede kıraat, fıkıh, Arapça, tefsir, hadis gibi çeşitli şer'î konularda dersler verilmişti.⁹⁰

Şemseddin ed-Deyrî (742-827/1342-1424)⁹¹ 822/1419 yılında Mencekiyye Medresesine hoca olarak atanmış ve burada Hanefî fıkıhı, hadis, tefsir ve diğer konularda dersler vermişti. Muazzamiyye Medresesinde müderris olarak görev yapan Şemseddin, yaklaşık elli yılını Kudüs'te öğrenci ve öğretmen olarak geçirmişti. Kudüs, Kahire ve Şam gibi yerlerde ilim tahsil etti. Kahire'de Müeyyediyye Medresesinde ders verdi. Kendisinden birçok talebe ders ve icazet aldı. Şemseddin ilmi rolünün yanında siyasi ve sosyal alanda da önemli rol oynamıştı.⁹² Şemseddin ed-Deyrî (770-849/1369-1445)⁹³ aynı babası gibi İbn ed-Deyrî olarak tanınmıştı. Şemseddin ilim ortamında büyümüşü. Babası Şemseddin'in arkasından Muazzamiyye ve Mencekiyye medreselerinde Hanefî fıkıhı,

⁸⁹ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/74-75.

⁹⁰ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/76-77; Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Cize: Dâru Hicr, 1998), 18/612; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/82, 336-338, 343-344.

⁹¹ Kâdikudât Şeyhülislâm Şemseddin Muhammed b. Abdullah ed-Deyrî el-Makdisî el-Hanefî.

⁹² Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/77-78.

⁹³ Şeyhülislam Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Abdullah ... ed-Deyrî el-Makdisî, el-Hanefî.

Arapça ve diğer konularda dersler verdi.⁹⁴ Saadeddin ed-Deyrî (768-867/1367-1463)⁹⁵ Muazzamiyye, Şerkesiye ve Mencekiyye gibi beldeesindeki birçok medresede eğitim verdi. Saadeddin Kudüs ve Kahire’de şer’î ilimler, Arapça, akaid ve akli ilimler üzerine eğitim alarak birçok icazet elde etti. Bir süre Mısır’ı vatan edindi ve 821/1418 yılına kadar Müeyyediyye Medresesinde hocalık yaptı. Daha sonra Beytûlmakdis’teki en meşhur hocalardan olarak medreselerde fıkıh, tefsir, hadis, usul, Arapça, tasavvuf gibi dersler verdi.⁹⁶ Tâceddin ed-Deyrî (795-892/1393-1487),⁹⁷ babası gibi Muazzamiyye ve Mencekiyye medreselerinde hocalık yaptı. Muazzamiyye Medresesinde önce vekil olarak daha sonra asıl olarak görev yaptı. Beytûlmakdis’te imkanları ölçüsünde eğitim aldı. Kendisi ilim ortamında büyüdü. Muhtemelen babası hayatta iken vekil olarak başladığı görevine babasının vefatından sonra da asıl olarak devam etmişti. Medreselerde fıkıh, tefsir, hadis ve diğer konularda dersler verdi. 866/1462 yılına kadar Beytûlmakdis’te ikamet eden Tâceddin, 867-878/1463-1473 yıllarında ise Kahire’ye gitti. Medresede görev yapan diğer hocalar ise Kemâleddin ve Musâ b. Kemâleddin’di. Fakat kaynaklarda haklarında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Medrese ihtilalin başlarında ilkokul olarak kullanılmış daha sonra ikamet yerine çevrilmişti. İslam Meclisi binayı tamir ederek kendisi için mesken olarak kullanmıştı. Bir kısmı Hasaniyye Medresesine katılan bina, günümüzde Kudüs’ün Kamu Evkaf Genel Merkezi, İslam İlim Heyeti Başkanlığı ve Kudüs müftüsü tarafından ikamet için kullanılmaktadır.⁹⁸

2. 19. Tâziyye Medresesi (المدرسة الطائفة)

Mescid-i Aksâ’nın batısında, kuzeyden Silsile Kapısının yakınında ve Câlîkiye Medresesinin batısında yer almaktaydı. Emir Tâz b. Katgâc (öl. 763/1362) tarafından vakfedildiği için ona nispet edilerek bu isimle anılmıştı. Emir Tâz, Sâlih İsmâil ve ondan sonraki dönemde meşhur emirlerdendi. Haleb’e vali olarak atanmış, daha sonra tutuklanmış, serbest bırakılınca Kudüs’e yerleşmişti. 726/ 1326 yılında Dımeşk’e taşınan Emir Tâz, ömrünün sonlarını Kudüs’te geçirmişti. Medreseyi de vefat ettiği sene 763/1362 yılında inşa ettirmişti. Medreseye ayrıca türbesi de yapılmıştı. Bu bilgiler medresenin penceresinin üzerindeki kitabede yer almaktaydı. Kendisi alimleri seven, onlara tazim ve hürmet gösteren, çok hayır yapan bir kişiydi. Medresede Kudüs’ün ileri gelen birçok alim görev yapmıştı.

⁹⁴ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/78-79.

⁹⁵ Kâdîlkudât Şeyhülislâm Saadeddin Ebû’s-Saâdât Sa’d b. Muhammed İbn Abdullah ... ed-Deyrî, el-Makdisî, el-Hanefî.

⁹⁶ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/79-80; Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-lâmi*, 3/249-253; Uleymî, *el-Ünsü’l-celîl*, 1999, 2/343-344; Midilli, *Uleymî’nin Kudüs Tarihi*, 122-123.

⁹⁷ Kâdîlkudât Tâceddin Abdulvehhâb b. Sa’d ... ed-Deyrî, el-Makdisî, el-Hanefî.

⁹⁸ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/80- 82.

Şemseddin el-Ensârî, (732-782/1332-1380)⁹⁹ Kudüs'teki Tâziyye Medresesine atanan hocalardandı. Kendisi Beytûlmakdis'te büyümüş ve eğitimini burada tamamlamıştı. Birçok alimden hadis ve fıkıh eğitimi almıştı. Muhammed b. Yakûb el-Cerâî'di eğitim aldığı hocalarındandı. Bu sayede ilimde önemli bir şöhrete ulaşmış, Kudüs ve Kahire'de kendisinden bahsedilen bir konuma sahip olmuştu. Eğitim faaliyetlerinin yanı sıra kâdılık ve hatiplik de yapmıştı. Kâdîlkudât Burhaneddin b. Cemâa'nın vekili olarak Kahire'ye kadı olarak atanmıştı. Aynı şekilde Akşa'da vekil hatip olarak görev yapmıştı. Tâziyye Medresesinde fıkıh ve diğer şer'i ilimlerde dersler vermişti.¹⁰⁰ Zeynüddin el-Kalkaşendî (782-826/1380-1423)¹⁰¹ Tâziyye Medresesinde eğitim veren hocalardandı. Ayrıca Beytûlmakdis'teki Meymûniyye, Kerîmiyye, Melikiyye, Kaştemriye medreselerinde de görev yapmış ve Salâhiyye Medresesinde de dönüşümlü olarak ders vermişti. Kendisi ilim ortamında büyümüş ve Kudüs'e kadı olabilecek kadar bilgiye sahip olmuştu. Eğitim vermesinin yanı sıra Akşa'da hatiplik ve fetva ile de meşgul olmuştu. Tâziyye Medresesinde fıkıh, hadis ve diğer şer'i ilimlerde dersler vermişti.¹⁰² Alâeddin el-Kalkaşendi (804-874/1402-1470)¹⁰³ Tâziyye Medresesinde babasından sonra ders vermişti. Aynı şekilde Salâhiyye Medresesinde de asistan olarak görev yapmıştı. İlim meclisinde büyümüş ve Beytûlmakdis'te eğitimini tamamlamıştı. Müderrisliğinin yanı sıra Akşa'da hatiplik yapmıştı.¹⁰⁴

Burhaneddin el-Kalkaşendi (?-879/?-1474)¹⁰⁵ Tâziyye Medresesinde babası Alâeddin'den eğitim almış ve Beytûlmakdis'teki Kerîmiyye ve Salâhiyye gibi medreselerde ders vermişti. Tâziyye Medresesinde ise üç ya da beş yıl görev yapmıştı. Babasının vefatından sonra 874/1470 yılında buraya müderris olarak atanmıştı.¹⁰⁶ Hayreddin el-Kalkaşendi (822-897/1419-1492)¹⁰⁷ Tâziyye Medresesinde ortaklaşa ders verdi. Ayrıca Kerîmiyye ve Salâhiyye gibi Beytûlmakdis'teki diğer medreselerde de ders verdi. Akşa'da hadis profesörlüğüne atandı. Hayreddin, Kahire, Şam ve Beytûlmakdis'te eğitim alarak birçok icazete sahip oldu. Kendisi Beytûlmakdis'deki muhaddislerin büyüklerindendi.¹⁰⁸

⁹⁹ Kâdî Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Hâmid b. Ahmed b. Abdurrahman b. Hâmid b. Bedrân, el-Makdisî, el-Ensârî, eş-Şafî.

¹⁰⁰ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/84; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/95; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/84; 4/123; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/302, 326; Esra Evsen Aydın, "16. Asır Kudüs'ünde Bir İlim Kurumu: Tâziyye Medresesi", *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/1 (2022), 203-232.

¹⁰¹ Zeynüddin Abdurrahman b. Muhammed b. İsmâil ... el-Kalkaşendî, eş-Şafî.

¹⁰² Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/85.

¹⁰³ Hâtip Alâeddin Ebû'l-Hasan Ali b. Abdurrahman b. Muhammed ... el-Kalkaşendi, el-Makdisî, eş-Şafî.

¹⁰⁴ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/85-86.

¹⁰⁵ Hâtip Burhaneddin Ebû İshak İbrahim b. Ali ... el-Kalkaşendi, el-Makdisî, eş-Şafî.

¹⁰⁶ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/86.

¹⁰⁷ Prof. Hayreddin Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman ... el-Kalkaşendi, el-Makdisî, eş-Şafî.

¹⁰⁸ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytûlmakdis*, 2/86-87.

Tâziyye Medresesi çocukların da eğitim aldığı bir yerdi. Memlûklerin son dönemine kadar fikir hareketlerine yön vermiştir. 971/1564 yılında Osmanlı döneminde, medrese olarak kullanılmaya devam edilmişti. Daha sonra ikamet yeri olarak kullanılmıştır. Bu asrın ilk yarısının sonlarında ise Dâru'l-Hidaye'den bir grubun yaşadığı bir yer haline gelmişti. Günümüzde ise antika eserlerin satıldığı fuar alanı olarak kullanılmaktadır.¹⁰⁹

2. 20. Bârûdiyye Medresesi (المدرسة البارودية)

Haremin batısında, Taştemudiyye Medresesinin yakınlarında, Nâzır Kapısında yer almaktaydı. Ebubekir b. Mahmud el-Bârûdî'nin annesi, el-Bârûdî olarak tanınan Şerafeddin Ebubekir Mahmud'un kızı, Sefer'i Hatun tarafından 768/1367 yılında vakfedilmiş ve ona nispet edilerek bu isimle anılmıştı. Kaynaklarda medresenin eğitimi ve hocaları hakkında yeterli bilgi yer almamaktadır. Günümüzde ikamet için kullanılmaktadır.¹¹⁰

2. 21. Hanbeliyye Medresesi (المدرسة الحنبليّة)

Mescid-i Aksâ'nın batısında, Mezheriyye ve Cevheriyye medreselerinin batısında Hadid Kapısında yer almaktaydı. Şam Nâibi Emîr Beydemur el-Havârezmî (öl. 780/1378) tarafından inşa edilmişti ve bina tamamlanınca 781/1379 yılında vakfedilmişti. Medreseye bu ismin neden verildiği kaynaklarda yazmamakla beraber, medresede Hanbelî mezhebi üzerine derslerin verilmesi sebebiyle böyle bir isimle anılmasının mümkün olduğu ifade edilmektedir.

Medresenin eğitimi ve hocaları hakkında çok fazla bilgi verilmemektedir. Sadece Burhaneddin'in oğlunun bu medreselerde eğitim aldığı ve babası Burhâneddin Ebü's-Safâ İbrâhim b. Ali İbn Ebi'l-Vefâ el-İs'ardî'nin (ö. 887/1482-3) bu medresede görev yaptığı bildirilmektedir. Kendisi Siir'te dünyaya gelmiş ve orada yetişmiş, Tebriz'den sonra Kudüs'e gelmişti. Medrese Memlûklerin son dönemlerine kadar eğitim faaliyetlerine devam etmişti. Günümüzde imar edilerek Katine ailesinden bir grubun ikametine sunulmuştu.¹¹¹

2. 22. Lü'lüyye Medresesi (المدرسة اللؤلؤية)

Mescid-i Aksâ'nın batısında, Bedriyye Medresesinin güneyinde, kuzeyden Alâeddin el-Bâsîr Hamamının civarında, Merzebân vadisi çizgisinde yer almaktaydı. Emir Bedreddin Lü'lü Gâzî (öl. 787/1385) tarafından vakfedildiği için ona nisbet edilerek bu isimle anılmıştı. Medresenin yapılış tarihi bilinmemekle beraber kaynaklarda binanın

¹⁰⁹ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/87.

¹¹⁰ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/88.

¹¹¹ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/89-90; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/93, 311.

781/1379 yılında mevcut olduğu ifade edilmektedir. Medresenin eğitimi ve hocaları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Günümüzde medresenin bir kısmı zaviye olarak, diğer kısmı da mesken olarak kullanılmaktadır.¹¹²

2. 23. Belediye Medresesi (المدرسة البلدية)

Mescid-i Aksâ'nın batısında, Silsile Kapısına bitişik Sekine Kapısında yer almaktaydı. Yanında Eşrefiyye Medresesi bulunmaktaydı. Belediye Medresesi'nin planı bir avlunun etrafında dört tane eyvân şeklidir. el-Beledî olarak tanınmış, Halep nâibi Emîr Seyfeddin Menkeli Bûğâ el-Ahmedî tarafından 782/1380 yılında vakfedildiği için medrese ona nispet edilerek bu isimle anılmıştı. Ayrıca medresede kendisinin türbesi de yer almaktaydı. Medresenin kitabesinde bu bilgiler yer almaktadır. Medrese Menkelî Buğâ Medresesi olarak da isimlendirilmişti. Medrese şehrin çocukları için okul olarak kullanılmıştı. Kaynaklarda okulun eğitimi ve hocaları hakkında yeterli bilgi yer almamaktadır. Memlûklerin son dönemine kadar eğitim vermeye devam etmişti. 1149/1736 yılında Şeyh el-Halil bu medreseye defnedilmişti. Bina daha sonraki senelerde Evkaf Dairesi'nin kullanımına bırakılmıştı. Günümüzde ise ikamet için kullanılmaktadır.¹¹³

2. 24. Taştemuriyye Medresesi (المدرسة الطشتُمُريّة)

Batıda Berke Han'ın Türbesinden yaklaşık otuz metre sonra, Şerif Mahallesi yolu ile Silsile Kapısına giden yolun kesiştiği yerde bulunmaktaydı. Kılaliye Türbesine yakındı. Medreseyi inşa eden Emir Seyf Taştemur İbn Abdullah el-Alâî'ye (öl. 784/1382) nispet edildiği için bu isimle anılmıştı. Emir Seyf Kudüs'e battal¹¹⁴ olarak gelmiş ve medrese ile türbeyi inşa ettirmişti. Medresenin kuzeyinde mermer bir taş üzerindeki kitabede bu bilgiler yer almaktaydı. Bu mekânda türbe, medrese, giriş kısmında sebîl, yetimlerin eğitimi için küttab (dini ilkökul) ve öğrenci evi olarak kullanılan beş salon bulunmaktaydı. Öğrencilerin okulda uyuması bir gelenektir. Vakfın şartları nispetinde gerekli hizmetler (yemek, banyo vs.) öğrenciler için sunulmaktaydı. Ayrıca medresede toplantı için bir salon da yer almaktaydı. Medresede şer'i ilimler, Arapça ve diğer konularda dersler verilmekteydi. Aynı zamanda mutasavvıflar tasavvuf eğitimi de vermekteydi. Medresenin ikinci katında boş bulunan dört oda, Sufiler için kullanılmıştı. Fakat ders veren hocalar hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yer almamaktadır.

¹¹² Abdülcelil, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/91; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 5/261, 6/107; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/98.

¹¹³ Abdülcelil, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/92; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/78.

¹¹⁴ Battal: yönetimdeki sultana isyan eden ya da daha önceki yönetimin memlûkü olan kişilerin askeri ve idari yetkilerinin kaldırılması ve Dimyat, Kudüs, İskenderiye ve Kerek gibi şehirlerde zorunlu olarak ikamet ettirilen emirlere verilen isimdir.

Son zamanlarda medrese ikamet için kullanılmıştı.1964 yılında burada İmam ailesinden bir grup insan kalmıştı. Daha sonra ise Siyonistlerin birçoğu burayı sahiplenmiştir.¹¹⁵

2. 25. Mûsalliyye Medresesi (المدرسة الموصلية)

Kuzeyden Mescid-i Aksâcivarı ile Şerif'ül-Enbiya Kapısında yer almaktaydı. Fahreddîn el-Musallî'ye nispet edildiği için bu isimle anılmıştı. Medresenin kim tarafından inşa edildiği konusunda farklı bilgiler vardır. Şerafeddin Yahya Ebu'l-Fettah b. eş-Şeyh el-Hüseyni Kadîb-ül-Bân (öl. 615/1218) ve Şeyh İmam Ebubekir b. Ali b. Abdullah b. Muhammed eş-Şeybânî el-Musallî (öl. 797/1395) arasında ihtilaf edilmişti. Bilgiler incelendiğinde medreseyi inşa eden kişinin Ebubekir eş-Şeybânî olması ve inşa tarihinin de 790/1388 ya da 797/1395 tarihleri arasında olması daha mümkün görünmektedir. Ebubekir eş-Şeybânî, fıkıh konusunda mahir bir kimse idi. Çeşitli fıkıh kitaplarını ezberlemiş, eğitim almak için Dimeşk gibi çeşitli yerlere yolculuklarda bulunmuştu. Birçok alimden fıkıh dersleri almış ve böylece meşhur fakihlerden olmuştu. Kendi kurduğu medresede fıkıh ve tasavvuf dersleri vermişti. Abdullah b. Muhammed b. İsmâil el-Ensârî es-Sufî' nin (öl. 481/1088) *Menâzilü's-Sâirîn* kitabını tasavvuf derslerinde okumuştur. 797/1395 yılında Beytülmakdis'te vefat edinceye kadar ilimle meşgul olmaya devam etmişti. Medrese Memlüklerin son dönemine kadar eğitim vermeye devam etmiştir.¹¹⁶

2. 26. Cihârkisiyye Medresesi (المدرسة الجهاركسية)

Kuzeyden Yunusiyye Zaviyesinin yanında yer almaktaydı. Burası daha önceden Rum binasına ait bir kiliseydi. Daha sonra yarısı Cihârkisiyye Medresesi, diğer yarısı da Yunusiyye Zaviyesi olarak yeniden yapılmıştır. Emir Ciharkes¹¹⁷ el-Hanbelî (öl. 791/1389) tarafından vakfedildiği için ona nispetle bu isimle anılmıştı. Medresenin inşa tarihi hakkında herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. 791/1389 tarihinde ya da daha önce inşa edilmiş olmalıdır. Ciharkes el-Hanbelî Mekke, Beytülmakdis ve Kahire'de kentsel binalar inşa etmişti. Kendisine nispet edilen bu medrese de o binalardan biridir. Kâdılkudât Saadeddin ed-Deyrî, (öl. 867/ 1463) Muazzamiyye ve Mencekiyye medreselerinde görev yaptığı gibi aynı zamanda Cihârkisiyye Medresesinde de görev yapmıştı. Kendisi meşhur alimlerden idi. Medresede Arapça ve şer'î ilimlerin yanında aklî ilimlerde de dersler vermişti. Birçok talebe bu derslerden istifade etmişti. Saadeddin ed-Deyrî vefatına kadar burada ders vermeye devam etmişti. Tâceddin ed-Deyrî (öl.

¹¹⁵ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytülmakdis*, 2/93-94.

¹¹⁶ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytülmakdis*, 2/95-97.

¹¹⁷ Ciharkes: Arapçalarımız bir kelimedir ve dört ruh anlamına gelir.

892/1487), babası Saadeddîn gibi aynı şekilde Muazzamiyye, Mencekiyye ve Cihârkisiyye medreselerinde Arapça ve şer'î ilimler üzerinde dersler vermişti.

Cihârkisiyye Medresesi Memlûklerin sonlarına kadar eğitim vermeye devam etmiştir. Günümüzde ise ikamet için kullanılmaktadır. Medrese özelliğini kaybetmiştir.¹¹⁸

2. 27. Toluniyye Medresesi (المدرسة الطولونية)

Mescid-i Aksâ'nın kuzey revakları (koridor) üzerinde yer almaktaydı. Bâb el-Esbat Minaresine çıkan merdivenlerden çıkılmaktaydı. Şehabeddin Ahmed b. Mahmud et-Tulunî ez-Zâhiri tarafından inşa edildiği için kendisine nispet edilerek bu isim verilmişti. Melik ez-Zâhir Berkük zamanında (öl. 801/1399) 800/1398 senesinden önce inşa edilmişti. Halep ve Kahire'den gelen birçok alim bu medresede ders vermişti.¹¹⁹

Takiyyüddin et-Tulunî (748-843/1347-1439)¹²⁰ 814/1411 senesinde Beytûlmakdis'e gelmiş ve ilk inşa edildiğinde Sultaniye hankahına yerleşmiş, daha sonra Toluniyye Medresesine yerleşerek orada uzun süre hoca olarak görev yapmıştı. Beytûlmakdis'e gelmeden önce birçok muhaddisten hadis dersleri almış, Halep'te uzun süre hatip olarak görev yapmış, amel ve ilim ehli, önde gelen hocalardandı. Toluniyye Medresesinde fıkıh, hadis, tasavvuf ve diğer konularda dersler vermişti. Abdullah el-Bestâmi, Şehabeddin İbn Ebu Azibe ve Necmeddin b. Fehd gibi kimseler kendisinden ders almıştı. Vaktini ilim, zikir, ibadet ve tilavete ayırmak istediği için Toluniyye Medresesinden ayrılmıştı. Birçok kişi kendisini ziyaret etmiş ve yaklaşık elli yıl boyunca onu takip etmeye devam etmişlerdi. Abid bir kimse olarak ilimle meşgul olmaya devam etmişti.¹²¹ Şehabeddin ez-Zübeyri (770-854/1369-1450)¹²² 830/1427 yılında Beytûlmakdis'e gelmiş ve Toluniyye Medresesinde fıkıh, hadis, Arapça ve tasavvuf gibi dersler vermişti. Kendisi Kahire'de meşhur birçok hocadan eğitim almıştı. el-Belginî, el-Irakî ve İbnü'l-Mülakkın'ı¹²³ ((öl. 804/1401) eğitim aldığı hocalardandı. Beytûlmakdis'te nahiv ile meşgul olmuştu. Fıkıh medreselerinde eğitim vermişti. Birçok öğrenci kendisinden eğitim almıştı. Şeyh Şehabeddin Ahmed b. Erselâni ile arkadaştı. Daha sonra medreseden ayrılarak ilim ve ibadet ile meşgul olmuştu. Takiyyüddin b. Kâdı Şehbe kendisine ziyarete gelmişti. 854/1450 yılında Beytûlmakdis'te vefat etmişti. Cenazesine Sultan nâibi, kadı ve ileri gelenler katılmıştı.¹²⁴

¹¹⁸ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/98-100.

¹¹⁹ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/101; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/86; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 11/80; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/274, 287; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/289.

¹²⁰ Şeyh Takiyeddin Ebûbekir b. Muhammed b. Abdullah el-Halebî, el-Makdisî, eş-Şafîî, es-Sufî, Tulunî olarak tanınmıştır.

¹²¹ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/103-104.

¹²² Şeyh Şehabeddin Ebû'l-Bikâ Ahmed b. Hüseyin b. Ali ez-Zübeyrî ei-Şafîî.

¹²³ Ahmet Özel, "İbnü'l-Mülakkın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21/150-152.

¹²⁴ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytilmakdis*, 2/104-105.

Toluniyye Medresesi Memlûklerin son dönemlerine kadar eğitim vermeye devam etmişti. Fakat günümüzde daire olarak kullanılmaktadır ve medrese özelliğini tamamen kaybetmiştir.¹²⁵

2. 28. Feneriyye Medresesi (المدرسة الفنرية)

Doğuda Toluniyye Medresesinin karşısında yer almaktaydı ve Esbât Kapısına çıkılan merdivenlerden çıkılıyordu. Toluniyye medresesini inşa eden Şehabeddin Tulunî, Toluniyye Medresesi ile bu medreseyi birlikte inşa etmişti. Medreseyi Melik ez-Zâhir Berkûk (öl. 801/1399) için yaptırmıştı. Melik'in vefatından sonra Mahmud Şah b. el-Mevlâ el-Fenerî, er-Rumî, medreseyi vakfetmiş ve böylece medrese ona nispet edilerek bu isimle anılmıştı. el-Fenerî alim, fazıl, arif olup; kıraat, Arapça, meânî, beyân ve diğer ilimleri bilen alim bir kimseydi. Döneminin alimlerinin büyüklerindendi. Eğitim ve fetva ile meşgul olmuş, kadılık yapmış bir kişiydi. Beytûlmakdis'e ziyaretçi olarak gelmiş ve Feneriyye Medresesine hoca olarak atanmıştı. Birçok talebe yetiştirmişti. Şeyh Ali b. Muhammed el-Acemi, el-Hanefî (öl. 883/1478) talebelerindendi. 839/ 1436 yılında vefat etmişti. Şemseddin el-Hanefî (öl. 896/1491)¹²⁶ Beytûlmakdis'e geldi. Bir müddet burada ikamet etti ve Feneriyye Medresesinde eğitim verdi ve Beytûlmakdis'te vefat etti. Şihabeddin el-Entâkî (öl. 940/1534)¹²⁷ Feneriyye Medresesinde görev yapan hocalardandı. Daha önce de Halep'te görev yapmıştı.¹²⁸

Feneriyye Medresesi Memlûklerin son dönemine kadar ve onlardan sonra da eğitim faaliyetlerini sürdürmüştü. Hicri onuncu yılın sonlarında ve on birinci yılın başlarında bu medresede Ömer b. Ebûl-Latif el-Makdisî ders vermişti. Osmanlı döneminin başlarında medrese olarak kullanılan bina daha sonra ikamet için kullanılmıştır.¹²⁹

Sonuç

Memlûkler yaklaşık üç yüz yıl Kudüs'ün hakimiyetine sahip oldular. Memlûkler'e kadar Mescid-i Aksâ etrafında birçok medrese inşa edilmişti ve Selçuklulardan gelen bir medrese kültürü bulunmaktaydı. Fakat Kudüs'ün sürekli el değiştirmesi ve istilalara uğraması, düzen ve istikrarı etkilediği için Mescid-i Aksâ'daki eğitim faaliyetleri sekteye uğramış ve alimler için güvenli bir yer olmaktan uzaklaşmıştı. Memlûkler ile sağlanan istikrar, Mescid-i Aksâ'nın güvenli bir yer olmasını sağlamış ve eğitim faaliyetlerinin ilerlemesine zemin hazırlamıştı. Ayrıca ilim merkezleri olan Bağdat ve Endülüs'ün

¹²⁵ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytîlmakdis*, 2/105.

¹²⁶ Şeyh İmam Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Mahmud el-Hanefî.

¹²⁷ Şeyh Şihabeddin Ahmed b. Ahmed el-Bâcî el-Entâkî el-Hanefî, İbn Kelf isimi ile tanınmıştır.

¹²⁸ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytîlmakdis*, 106-108; Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl*, 2/83, 352, 360; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984), 232-241.

¹²⁹ Abdülcelîl, *el-Medâris fî Beytîlmakdis*, 2/108.

yıkılması, buradaki ilmi faaliyetlerin ve alimlerin Kudüs’e yönelmesine sebep olmuştur. Böylece zamanının ilim merkezi haline gelen Kudüs medreseleri ve faaliyetleri son derece önem kazanmıştır. Mescid-i Aksâ etrafında inşa edilen medreselerde şer‘i ilimlerin yanında aklî ilimlere de yer verilmiş, dersler teori ve uygulama şeklinde işlenilmiştir. Medreselere atanan hocaların merkezden belirlenmesi, medreselerin ihtiyaçlarını karşılamak için vakıfların oluşturulması, ders veren hocalara ve eğitim alan öğrencilere belirli miktarlarda maaş verilmesi, eğitimin sistemli bir şekilde devam etmesini sağlamıştır. İnşa edilen medreselerin çoğu Memlûklerin son dönemine kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Makalede günümüz olarak ifade edilen tarih 1981 yılında ulaşılan bilgilerdir ve bu yılda medreselerin son halinin belirli şahısların ikametine sunulmuş olduğu görülmektedir. Bunun sebebi vakıf olan yerlerin işgal güçleri tarafından ele geçirilmesini önlemektir.

Kaynakça

- Abdûlmehdî, Abdülcelîl Hasen. *el-Medâris fî Beytilmakdis fî'l-asreyni'l-Eyyûbî ve'l-Memlûkî*. 2 Cilt. Amman: Mektebetü'l-Aksâ, 1981.
- Acar, Abdurrahman- Ergin, Mesut. “Halep’te Memlûklü Dönemine Ait Medrese Vakıfları”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2012), 1-36.
- Avcı, Casim. “Fethedilişinden Haçlı İstilâsına Kadar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 26/327-329. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- el-Aselî, Kâmil Cemîl. *Vesâik Makdisiyye Târihiyye*. Amman: Matbaatü't-Tevfik-Müessesetü Abdülhamid Şuman, 1983.
- Beksaç, Engin. “Eyvan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 12/12-14. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Bilge, Mustafa. *İlk Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. “Sahnûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/534-538. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Çetin, Altan. “İrfan Ordusunun Temelleri Türklerde Medreseler (Karahanlı, Selçuklu ve Beylikler Devri Medreseleri)”. *Dini Araştırmalar* 2/5 (1999), 178-201.
- Çimen, Fatih. “Memlûkler Dönemi Dârûlhadisleri (7.-8./13.-14. Asır Özelinde)”. *Memlûk Dönemi İlim Geleneği*. ed. Halil İbrahim Hançabay vd. 457-469. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 2023), 462.
- Eroğlu Memiş, Şerife. “Kudüs’te Bir Tenkiziyye Medresesi: Osmanlı Tatbikinde Hayrî Bir Vakıf Eserin Akara Tebdîli Mümkün Müdür?”. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6/10 (Nisan 2020), 64-82.
- Evsen Aydın, Esra. “16. Asır Kudüs’ünde Bir İlim Kurumu: Taziyye Medresesi”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/1 (Haziran 2022), 203-232.
- Gül, Muammer. “Müslümanların Kudüs’ü Fethi”. *Harran Üniversitesi Dergisi* 2 (2001), 47-58.

- Harman, Ömer Faruk. “Kudüs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 26/323-327. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Hiciv, Şawkat Ramadan - el-Tel, Osman İsmail. “Kudüs’teki Tenkiziyye Medresesi: Memlûkler Döneminde (730/1329) Medreselerin ve Vakıflarının İdaresine Bir Örnek”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56/1 (2015), 77-106.
- İbn Fazlullah el-Ömerî, Şihâbüddîn Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ. *Mesâlikü’l-‘ebsâr fî memâlikü’l-‘emsâr*. 27. Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2010.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer. *el-Bidâye ve’n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Cize: Dâru Hicr, 1998.
- el-İsfahânî, Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Müfredât Kur’an kavramları Sözcüğü*. çev. Abdülbaki Güneş- Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra yay., 3. Basım, 2012.
- Kaçar, Yasemin. *Bahrî Memlûk Devleti’nin Eğitim Sistemi ve Medreseler (1250-1382)*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kara, Adnan. “Memlûklü Eğitim Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Turkish Studies* 13/1 (2018), 187-212.
- Kandemir, M. Yaşar. “Nevevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/45-49. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Kadim Şehir Kudüs. Erişim 15.06.2024.
<https://kadimsehir kudus.com/madde.asp?liste=2&cat=1&item=75>
- Keleş, Hasan. *Memlûkler’de Bilimsel, Sosyal ve Kültürel Hayat*. Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kızılkaya, Necmettin. “Zeyla’î, Osman b. Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/354-355. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Mâtürîdî, Ebü Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî. *Te’vîlâtü’l-‘Kur’ân*. İstanbul: Mizan yay. 2006.
- Metin, Tülay. “Selçuklular ve Kudüs”. *Tarih ve Gelecek Dergisi* 5/ 3 (Aralık 2019), 659-669.
- Midilli, Muhammet Enes. *Uleymî’nin Kudüs Tarihi: Memlûkler Döneminde Kudüs’te Âlimler ve Eğitim Kurumları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Özel, Ahmet. “İbnü’l-Mülakkın”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 21/150-152. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- et-Taberî, Ebî Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmi’u’l-beyân fî tefsîri’l-‘Kur’ân ve Tefsîru İbn Cerîr, Tefsîrü’t-Taberî*. thk. Abdullah b. Abdî’l-Muhsin et-Türkî Kahire: Bidâri’l-Hicr, 2001.
- Safedî, Ebü’s-Safâ Salâhüddîn Halîl b. İzzeddîn Aybeg b. Abdullâh. *A’yânü’l-asr ve a’vânü’n-nasr*. thk. Ali Ebü Zeyd. 5 Cilt. Dımaşk: Dârü’l-Fikr, 1998.

- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhüddîn Halîl b. İzzeddîn Aybeg b. Abdullâh. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâût - Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000.
- es-Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî. *Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ*. thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv- Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 10 Cilt. Kahire: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1964.
- es-Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed. ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cîl, ts.
- Tomar, Cengiz. "Memlûkler Dönemi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/332-334. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Tomar, Cengiz. "Kılıçtan Kaleme: Memlûklar ve Entelektüel Hayat". *Türklük Araştırmaları Dergisi* 12 (İstanbul), 249-259.
- Uleymî, Ebü'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl*. 2 Cilt. Amman: Mektebetü Dandis, 1999.
- Van Berchem, Max. *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Premier - Jerusalem "Ville"*. Caire: Institut Français d'Archéologie Orientale, 1925.
- Yılmaz, Harun. "Eyyûbî Dönemi Beytûlmakdis Medreseleri: Kuruluş, İşleyiş ve Fonksiyon". *Beytûlmakdis Araştırmaları Dergisi* 18/2 (2018), 1-14.
- Yiğit, İsmail. "Ayni'yi Yetiştiren Memlukler Dönemi İlmi Hareketine Genel Bir Bakış". *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (Ocak 2014), 27-45.